FRAN MAŽURANIĆ

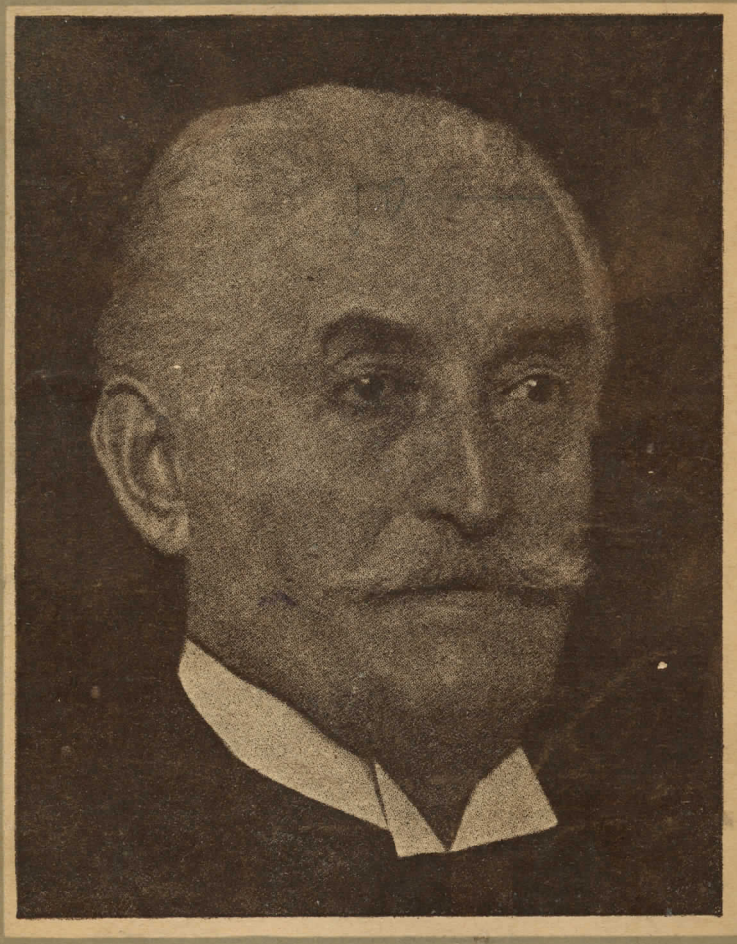

MLADOST-RADOST

3049

FRAN MAŽURANIĆ / MLADOST = RADOST

MALA
BIBLIOTEKA
33

UREDNIK
GUSTAV KRKLEC

DRŽAVNO IZDAVAČKO PODUZEĆE HRVATSKE

FRAN
MAŽURANIĆ

MLADOST=RADOST

ZAGREB 1950

PRIREDIO
DRAGUTIN TADIJANOVIĆ

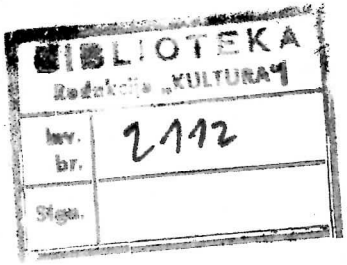

MLADOST=RADOST

(Majci!)

PRVI DIO

Sjedim (u duhu) na razvalinama novljanskog Lopara i razašiljem misli svoje, da sakupljaju uspomene rane mladosti moje.

Vraćaju se!

Guraju se kao djeca, kad iz škole idu: svako bi htjelo biti prvo! Nose mi pune ruke divljih ružica, skromnih ljubica, plave pavenke, žutog smilja i crvenog maka.

Lakokrili leptirići pred njima lete, a pčelice oko njih zuje.

»Vlade! Vlade!« dovikuju mi dječarci, a malene djevojčice milo se smiješe.

Pozdravljamo se iza kakovih šezdeset godina. —

Prijeđem rukom preko čela i pogladim sijede kose svoje uzdišući: *»Oj vi mlade godinice, vi ste rumene ružice!« . . .*

*

Rodio sam se u Novom Vinodolskom, 26. ožujka 1859. godine.

Po pričanju djeda moga bila je lijepa, blaga, proljetna noć. Na nebu se blistale sjajne zvijezde, iz »Dolčića« se odzivali prvi proljetni slavuji . . .

Rodio sam se, pa me valjalo krstiti. A kako oca moga nije bilo, morala mi je mati dati ime. Na svu sreću imala je dobru pomoćnicu, trinaestgodišnju svoju kćerku Anku. Pa će zajedno!

Majka je htjela, da se zovem Radislav, jer se tako zvao i jedan od mojih najuglednijih pradjedova.

Ane se protivi, jer da u školskoj knjizi imade *neposlušni* neki Radojica!

Mati popušta, pa neka se zovem Danko. »Danko je lijepo ime«, reče, »a taj pradjed bio je osobito sretan!«

Ane pristaje, ali moli majku, da bih se i Vladimir zvao. I nagode se, da me krste Vladimir Danko.

Nose me u crkvu, ali »babica« — kao bez duše — leti kući.

»Što je?«

»Gospodin župnik ne će!«

»Što ne će?«

»Ne će maloga da krsti . . .«

»Zašto?«

»Jer ni Vladimir ni Danko nisu sveci!«

A mati moja odrešito: »A vi ga nosite kući! I recite župniku, da ću maloga poslati u Senj, da ga biskup Mirko krsti!«

Preplaši se župnik i poručuje po babici, da bi pristao na Vladimira, jer Rusi imadu takova sveca, a Danko da je pogansko ime. »Tako su se nazivali naši stari, dok su se klanjali suncu, mjesecu i bijelom danu,« reče. I predlaže, da me krste »Franko«, jer da je Franko i Danko malone isto.

Babica pristaje uz župnika, pa dometne: »Krstimo ga Franko, da imade kakova takova zagovornika pred gospodinom Bogom!«

(Dobra starica naslućivala je već onda, kako će mi biti nuždan!)

Mati napokon popusti, i tako me (28. ožujka) upisaše u krsnu knjigu »Vladimirus Franciscus«. Jer — u ono staro doba — gospodin Bog nije još znao hrvatski!

*

Sad ću nizati uspomene svoje, i to od kolijevke, jer sjećanje moje do kolijevke seže!

Prvo, čega se sjećam, neko je svijetlo.

Ležim u kolijevci, a to svijetlo (sunčani odsjev od kakova stakla, što li?) titra na bijelom stropu. To svijetlo bode me u oči, a ja mu se nikako oteti ne mogu.

A jer nisam znao, da se očima gleda, i da bih ja te svoje oči sklopiti mogao, to se — po svoj prilici — ljuto rasplakah, no toga se ne sjećam.

(Je li moguće, da bi jednogodišnje dijete takovo što upamtiti moglo? Doktori mi rekoše, da je moguće, jer da se oštro svijetlo lako pamti, a da sam — od toga — oslijepiti mogao!)

*

Druga moja uspomena požar je susjedove kuće.

Naša kuća stajala je sama za sebe, a na sjeveru od nje uskom uličicom odijeljena nesretna ona paljenica.

I danas još vidim, kako dim iz kuće suklja, i kako iz drvenog krova plamen liže.

I starog susjeda vidim, kako se po drvenim ljestvama na krov penje, da vatru gasi, i kako mu vodu dodavaju.

Netko me drži u naručju. — Bilo mi je devetnaest mjeseci.

Moja sestra Marica (dvije godine od mene starija) nije se sjećala tog požara, te je tvrdila, da se ni ja sjećati ne mogu, već da sam to kasnije čuo, pa da si utvaram.

Počevši od druge godine sjećam se koječega, ali nejasno; od treće jasnije.

U toj dobi vidio sam prvi put svoga oca.

*

Moj je otac bio poduzetnik građevinâ, pa je rijetko kad u Novi dolazio, a uvijek na kratko vrijeme.

Nekog jutra dođe sestra Marica posteljici mojoj, te mi tajanstveno šapće: »Vlade, otac su prišli!«

(U kući smo čakavski govorili.)

Ustanem, pa se u košuljici prišuljam do vratâ, i povirim u sobu.

Za stolom sjedi naš otac, pijući iz šalice kavu. Vidim mu ruke, noge, vlase i jedno oko. Ostali dio lica bio je rukama i šalicom zakriven. — Šalica bijaše bijela, pozlaćena ruba.

*

Naš otac se s nama nikad nije bavio. Nikad me ne uze u naručje, nikad me ne zagrli, a jedan jedini put me poljubi!

Kad bi se kući vraćao, uvijek bi nam lijepe darove donosio, ali nam ih je mati dijelila, a ne on.

Rijetko kad bi se sa mnom razgovarao, a uvijek ozbiljno kao s odraslim čovjekom: svima sam bio »mali Vlade«, »Vladić«, ili »Vlatko«, samo njemu »Vladimir«.

To mi je mati ovako tumačila:

Roditelji su se moji mladi uzeli; ocu je bilo dvadeset, majci osamnaest godina.

Prvo dijete, koje im se rodilo, bila je djevojčica, a tako neobično lijepa, da je se moj otac nije mogao

dosta nagledati. To lijepo i milo djetešce razboli se i umre. Moj otac malo da se ne skonča od žalosti... Od to doba nije se htio baviti s djecom! — Otac je bio, inače, neobično veseo čovjek.

*

Roditelji moji živjeli su u najsretnijem braku. Među njima nije bilo nikad ni najmanje prepirke ili razmirice; za dvadeset godina, što sam ih poznavao, nikad se porječkali nisu!

Za oca bi se — i u njegovoj odsutnosti — stol prostirao. Možda zato, da budemo pitomiji!

*

Židovi dijele svoju povijest na dva dijela: do razorenja i poslije razorenja hrama, a ja: do razorenja i poslije razorenja stare naše kuće!

Ta naša kuća bila je lijepa i ugledna jednokatna zidanica. Šteta, što su je porušili!

To je bila prava Mažuranićeva kuća, s prostranim balkonom, jer je »shodić« obilježje starih naših kuća. (Novljani se šale, da Mažuranići najprije »balkun« ziđu, pa istom onda kuću grade!)

*

Mi nismo novljanski starosjedioci, a i po balkonu se vidi, da smo s juga došli. I naša stara imena to svjedoče: djedovi naši nisu se nazivali kao ostali Primorci, već Juriša, Radiša, Danko, Janko, i t. d.

U svim starim listinama imademo dva prezimena: Mažuranić i Janković. I frankopanske isprave pišu nas »Mažuranić alias Janković«, ili »Janković alias Mažuranić«.

Prvi Mažuranić, koji se spominje, bio je konjik na Krajini, pa je zajedno sa senjskim Uskocima Turke razbijao.

Nekom prilikom zapalili Turci Mažuranićeve dvore i posjekli sve, samo staricu majku i najmlađeg njezina unučića ostaviše u životu!

Starica donese maloga Matiju u Novi i sazida mezimcu svome skromnu kućicu (sa balkonom!) blizu mora.

Priprosta, stara ta kućica i danas još stoji. Narod je nazivlje »Dvorac«. Kako nije bilo novaca, da se dvori grade, sazidaše dvorac: gospodin ostaje gospodin!

Taj Matija nije posjedovao zemlje, te je sa senjskim Uskocima po moru ratovao. I njegovi su sinovi, Janko i Radislav, četovali...

Kasnije vidimo Mažuraniće, kako u Novom obrađuju mršave svoje oranice, ali uskočka krv u njima ne miruje, pa ih je vidjeti, gdjegod se narod diže na oružje — na Turčina ili kaurina! Djed moj (sudac novljanski Ivan Mažuranić) tjerao je (1813. g.) Francuze iz Primorja, a i potomci njegovi rado su za sabljom posezali.

(Tko bi htio štogod više o Mažuranićima čuti, neka čita knjižicu dra. Milutina Mažuranića *Život Matije Mažuranića* — njegovog djeda, a mojega oca.)

*

Moj je otac rušio kuću, da veću sazida, jer je mislio, da će se braća njegova pod starost preseliti u Novi.

U staroj kući proživio sam prve četiri godine, pa je dobro pamtim. Sjećam se izlizanih, starinskih kamenitih stuba, koje su vodile preko »shodića« na prvi kat. I za svaku pojedinu sobu znadem, pa i za onu veliku srebrenu kutiju, u kojoj je šećer stajao! »Od svega jedite, samo za šećerom ne posežite«, reče nam mati, kao ono Bog Adamu i Evi, jer da šećer zube oštećuje!

I stare »padovanke« se dobro sjećam. Ugojena ta kokoš, ljubimica moja, trčala je za mnom kao pas.

*

Imali smo i konja i kočiju. Konj se zvao Bečar (valjda mjesto »bećar«), a sluga Miško.

Miško (kajkavac) služio je kod konjaništva, a bio je moj prvi učitelj jahanja.

Kad bi konja dvorištem provodio, posadio bi me na nj pa bi mi dovikivao: »Glavu gore! Lakte na tielo! Paete vun!« kao i ja kasnije rekrutima.

Konj i staromodna kočija, s kožnatim krovom, stajali su u štali.

Ta mi kočija spasi život!

Nad stajom bila je sjenara, iz koje se je (kroz »kotoratu«) bacalo sijeno u štalu. Nekog dana ide Miško po sijeno, a ja s njim. Čim on otvori vrata, potrčim u tminu, i padnem kroz otvorenu kotoratu u konobu!

Miško leti u staju, a kad tamo, kočija je slučajno pod kotoratom, a ja na kožnatom krovu od kočije. Veselo se smijem vičući: »Hijo, karoca, prez konja!« Znači: »Hajde, kočijo, bez konja!«

To se pročulo, ako i ne odmah, pa kad naša nekadašnja sluškinja opazi prvi automobil, prekrsti se i reče: »Hodi, vraže, k vragu! To je ona karoca prez konja, o kojoj su gospodin Vlatko govorili!«

I malo da nisam zapao u proroke!

*

Za djecu se kaže, da svako imade svojeg anđela čuvara. Primorsko dijete imat će najmanje dva, inače ni jedno ne ostade živo!

Nekog ljetnog dana našao sam u bašči na kolobare savijenu zmiju; sunča se, pa se pjeni, a ja je rukom gladim! Bila je hladna kao led.

Sestra Marica me tako nađe, pa trči po majku vičući: »Mama, mama, Vladić zmiju gladi!«

Sirota majka doleti k meni sva poplašena i trgne me od zmije: »Gdje te je ujela? gdje?!«

A meni ništa! —

Zašto se zmija onako pjenila, i kako to, da me nije ujela, toga ne znam. Znam samo to, da sam zamjerao majci, što me nije pustila, da se igram. A bila je to lijepa, velika, šarena zmija! . . .

*

Spomenuo sam već susjeda, kome je izgorjela kuća. Taj susjed imao je sivog psa, imenom Mrško. A taj njegov Mrško imao je *četiri* žuta oka — sa svake strane dva, jedno nad drugim!

Ja sam to svojim očima vidio i tvrdo vjerovao u ta njegova četiri oka, dok mi mudra moja sestrica ne reče: »Ali si glup! Ono žuto nad očima, to su *obrve!*«

Sivi taj pas, sa žutim obrvama, ležao bi cijele dane pred kućnim vratima, režeći na prolaznike. To mu je bila dužnost.

No on je imao i svojega veselja, a najveće mu je veselje bilo natjeravati naše kokoši po dvorištu!

Jedamput rekoh sluškinji, da ga otjera. A ona meni: »Dobro je za kokoši, ako ih pas naganja; danas će svaka dati svoje jaje!«

To sam kasnije i u Belgiji čuo.

*

Sve to, što ovdje pričam, događalo se »mnogo prije«, nego što se kuća rušila, jer je — u ranoj mladosti — razmak od dana do dana vrlo velik, pa se svaki sat više toga događa negoli kasnije za nedjelju dana.

Prije negoli zidaše kuću, morao se u dvorištu iskopati studenac, a u živcu kamenu!

U to doba mogle su mi biti tri (ako ne tri i pô godine), jer je taj zdenac godine 1863. dovršen.

Jasno se sjećam, kako su težaci grede, kamenje i daske nosili.

Jedamput nosi »mali Juraj« veliku gredu na ramenu, a ja gledam, kako on koraca, pa izmislim posve novu igru: kad on korači, protrčat ću između njegovih nogu kao ispod kakova mosta!

Prvi put mi to pođe odlično za rukom, no drugi put spotače se Jure za mene i pade, a ja pod brvno!

Stao sam vrištati! Odmaknuše gredu, ali ja i dalje vrištim, dok me mati u kuću ne ponese.

Brže bolje me svukoše, da me pregledaju. Uz majku su obadvije sestre i neke žene. Ogledaju me.

»Gdje ga je udarila?« pitaju se.

»Ne vidi se«, reče jedna.

»To je ono«, jadikuje mati. »Lako bi bilo, da se što vidi. Umrijet će on!« I stade plakati.

I Marica plače, a i sluškinje suze brišu, šapćući jedna drugoj: »Umrit će!«

Jedina sestra Anka ostaje mirna. »Nije mu ništa«, reče majci. »Sitan je kao mrav, pa mu greda nije naškodila; samo se prestrašio!«

To mi se vrlo nažao dalo: svi kažu, da ću umrijeti, samo Ane, da ne ću.

Tad se Ane prigne k meni, te me poljubi. To me umiri, i zaspim.

Kad se probudim, vidim majku pokraj sebe. Došle su i sestre, pa mi igračke donose. Dolaze i susjede, da me vide: na prstima hode pružajući glave.

I Jurja — u vratima — vidim. Boji se u sobu, hoće samo da vidi, jesam li još živ.

»Kako je lijepo, kad se umire!« pomislim, pa iznovice usnem.

Kad se po drugi put probudim, zapita me mati žalosnim glasom: »Vlade moj, kako ti je?«

»Gladan sam!« odgovorim hrapavo.

Mati se poveseli i donese mi ukuhanog voća i slatkih kolačića.

Međutim se pronese glas, da sam umro.

Kad mati iziđe, sjetim se svoje kokoši, te ću — u goloj košulji — na dvorište, da joj kolačića dadem.

Među težacima bio je i neki riječki majstor, imenom Anđelo. Kad me opazi, uzviče se: »Miracolo! Miracolo! (čudo). — Ozivel je mali! — Majka bozja od Trsata su jedno veliko cudo ucinili!«[1])

Brvno me ipak nešto pritisnulo, pa mi je lijeva ruka od ramena do lakta dulje vremena bila modra.

*

[1] Riječani i Senjani imadu svoj posebni izgovor glasova č, š i ž.

Iste godine vidio sam prvi snijeg, jer kod nas u Primorju nije svake godine snijega.

Nekog jutra, kad me sluškinja oblačila, reče mi, da »snig« pada.

»Snig! Snig!« veseli se Marica, skačući po sobi.

Otrčim na prozor, da ga vidim.

Sve ga je puno. A kako je lijep, bijel!

Na ulici se djeca snijegom nabacuju. I ja bih, ali ne smijem!

Kad je sluškinja za časak izišla, poletim na balkon i zagrabim šaku snijega.

Za nokte me zebe. Kušam ga.

Sestra me zavidno gleda. »Vlade, daj i meni malo!«

Pružim joj, da okusi. Nisam ja tako tvrda srca!

A široke, bijele pahuljice sveudilj s neba padaju . . .

*

Po ljetu je kod nas silna vrućina, ali i zima (sve bez snijega) znade biti ljuta, jer naša »bura« zid probija!

Leda je svake godine. Jedamput ga je bilo za stopu debljine.

Katkada je tako hladno, da se ptice smrzavaju.

Jednog takovog dana našli smo ja i sestra Marica u našem dvorištu smrzlu ptičicu.

Ležala je na zemlji, injem pokrivena, ukočena, mrtva.

Digao sam je, pa je razgledam, ali mi je sestra uze i stade joj duvati u kljun. Ne znam, kako joj to u glavu dođe.

Za časak trgne ptica nožicama, otvori oči, pogleda plaho oko sebe, zatrepeće krilima i odleti.

»Vidiš«, reče mi sestra, »ovako je Bog Adamu udahnuo dušu!«

Ona je već znala za Adama, a ja nisam. — Mislio sam, da je i Adam kakova ptica!

*

Mati mi brani na ulicu, jer je kiša. A meni se upravo poradi toga hoće!

Kad kiša pada, onda naša djeca grade kaljužine, u kojima brodići plove. Ta igra je milija djeci negoli majkama, jer se djeca mokra kući vraćaju.

Zato mi majka brani. Ali mene srce vuče.

I tako se pomalo niza stube šuljam . . .

Najednom začujem majčin glas: »Vlade, kamo ideš?«

Prepadnem se. Otkuda mati znade, da ja kamo idem? Zar ona kroz zid vidi? — Valjda vidi!

I povratim se u sobu.

U sobi razmišljam i razmišljam, dok se ne domislih: »Naša mati je *Majka božja*!«

Čuo sam već za neku »majku božju«, koja sve znade i sve vidi. Dakle, nije druge! To je bila velika moja tajna! Tu svoju tajnu nosio sam pod jezikom sve do večeri.

Uvečer šapnem sestri: »Marice, naša mati je Majka božja!«

Sestra me razvaljenim očima gleda. »Zašto?« pita me ona. Ja joj povjerim svoju tajnu. »Mama sve znade, mama kroz zid vidi.«

Sestra mi se u lice (da ne kažem u brk) smije, pa mi se i ona povjeri: »Uzela sam jučer iz šećernice tri velika komadića cukra, a mati to ne zna! Da je ona Majka božja - - - «

To me potpunoma uvjeri, a sestri sam ljuto zamjerao, što nije i meni štogod dala!

*

Nekog se dana cijela naša kuća silno uzvrpolji. Od ranog jutra praši se i čisti, a u kuhinji se kuha, peče i cmari, kao da je Božić.

Nešto se sprema, ali se to preda mnom krije! Tjeraju me iz jedne sobe u drugu, jer sam svima na putu.

Ja u kuhinju!

Tamo je danas riječka neka kuharica, koja peče kolačiće, kakovih još ni vidio nisam.

Imade tu i košarica rumenoga grožđa. »Kakovo je to grožđe?« pitam. »Kraljevina«, odgovaraju mi. »Stric Ivan je Anki šalje«.

Zašto Anki, a ne meni, pomislim, pa otrgnem »čefuljicu«, da kušam. Dobro je! Pa još jednu, i još jednu, dok me po prstima ne udare.

Tu je još jedna kutija. »Što je u njoj?«

»Vodeni raci, dar strica Antuna, iz Rijeke«.

Otkrih košaricu, a ona puna dugačkih, živih, brkatih raka!

Htio sam jednoga od njih potegnuti za crveni brk, ali se opečem na koprivu, kojom su raci pokriveni.

Jauknuh od boli, a sluškinja me tješi, da će to proći, prije nego se oženim!

Vratim se u veliku sobu, a soba puna gosti. — Sestra je Anka svečano obučena . . . .

Nešto je zamišljena. Marica se smije, pa je opskakuje pljeskajući ručicama, sve dok ju Ane ne zagrli.

Ane Maricu grli i suze roni. »Što ti je, Ane?« pitam, jer sam je vrlo volio.

»Ništa, ništa!« odgovara ona brišući suze.

Uto doleti naš Miško, koji je pred kućom na straži bio, vičući: »Idu, idu!«

»Tko ide?«, pitam, ali mi nitko ne odgovara, već svaki na svoje mjesto, a ja majci za krilo.

Umirila se kuća. Tišina kao u crkvi!

Na stubama čuju se koraci, a za časak kucanje na vratima.

»Tko je božji?« pita mati.

»Putnici!« odzivlje se netko, a meni se čini, da je djed Janković, pa prišapnem majci: »Djed Janković!« A ona meni: »Mir!«

Uto izvana: »Snig nam je do kolena, voda nam je do ramena!« A ja se čudim: »Kakav snijeg? kakova voda?«

Mati se ni najmanje ne čudi, već otvara vrata, a u sobu stupi djed Janković i kanonik Josip Mažuranić.

Povirih kroz vrata. Videći, da nema ni snijega ni leda, kliknem: »Ajsasa! djed Janković su mamu prevarili!«

Da ne smetam, otpraviše me u kuhinju. Tamo mi kažu, da su to »prosci«, i da prose našu Anku za Ivana, sina djeda Jankovića . . .

I tako nisam vidio, kako se »prosi«. A po prilici — ovako:

Putnicima se nudi, da sjednu i počinu, a oni odgovaraju: »Izgubili smo jednu ovčicu, pa je tražimo. Nije nam mira ni počinka, dok je ne nađemo!«

»Kakova je ta vaša ovčica?« pita ih domaćica.

»Ona je lijepa, mila, dobra, krotka i poslušna«, odgovaraju prosci.

»Tražite je!« nuka ih domaćica, pa im pokazuje sve prisutne djevojke, jednu za drugom: »Je li ova? — Je li ova?«

Prosci odgovaraju, da nije, sve dok im odabranice ne pokaže.

Onda kliknu: »To je naša milena ovčica! Hoćete li nam je dati?«

»Hoćemo«, odgovara domaćica, jer se to već prije ureče.

Tad stupi mladenac u sobu, preda djevojci svilenu maramu, a ona njemu jabuku.

Kad me pustiše u sobu, bilo je sve svršeno. Gosti su sjedili za stolom, a u pročelju naša Ane sa svojim zaručnikom Ivanom Mažuranićem, sinom djeda Jankovića.

Dvije godine kasnije krstili smo maloga Bogoslava.

*

Neko vrijeme nakon svadbe (a još uvijek u staroj kući) bio je neobično lijep dan: sunašce sija, ptičice pjevaju, nebo se modri. A i more je divno, plavo.

Maleni valovi talasaju se morem blistajući se kao staklo.

Zagledam se u modrinu nebesku, pa zapitah tetu Katu: »Teta, tko je stvorio svijet?«

»Bog«, odgovori mi ona.

»Cijeli svijet?«

»Da.«

»I more?«

»I more i gore — sve, što je na nebu i na zemlji!«

»A tko je stvorio Boga?«

Teta Kata se nasmije i reče: «Pitaj Sveznala, on će to znati!«

(Starome »Sveznali« su se rugali, da sve znade.)

Ja nisam išao Sveznali, već svojoj sestri Marici, jer je i ona sve znala!

»Marice,« zapitam je, »tko je stvorio svijet?«

»Bog!« potvrdi mi ona.

»A tko je stvorio Boga?«

Marica se lukavo smiješi, pa mi kaže: »Ne ću ti reći!«

»Reci, Marice!« moljakam je.

»Ne ću!« odgovori mi ona.

— — — Jedina Marica je to znala, a ona mi toga ne htjede reći. I tako ja — ni danas — toga ne znam!

A čitao sam, kako odrasli ljudi, tako zvani mudraci, djetinjskim tim pitanjem razbijaju sebi glave . . .

*

Još nešto o rušenju naše kuće.

Nisu porušili svega: sjeverni dio stare kuće ugrađen je u novu, tako da je kuća samo dograđena.

Jedna mi slika ostaje zauvijek u pameti: na vrhuncu južnog zida raskoračio se povelik čovjek, pa željeznom polugom zidinu ruši. Tamni njegov lik zakriva dobar dio plavetnog neba.

Tako su nekad barbari gradove rušili! . . .

DRUGI DIO

Bile su mi kakove četiri godine, kad se preselismo u novu kuću.

Ta naša dvokatnica imala je četrnaest soba, a kako očeva braća volješe ostajati u Zagrebu, imali smo u njoj i suviše prostora. Zato smo odmah djeda Josipa, majčina oca, uzeli k sebi.

Djeda Ivana, očeva oca, nisam poznavao, jer je prije mojeg poroda umro.

Djed Kabalin bio je vrlo star i vrlo dobar — osobito meni!

Kako nije imao muške djece, zavolio je mene, unučića svoga, pa se najviše sa mnom bavio.

Teško onome, koji bi u mene dirao! Kad bih nešto skrivio, uvijek sam se njemu utjecao znajući, da sam kod njega siguran.

Nekog dana prituži me sestra Marica, ali je djed, premda sam bio kriv, odbije riječima: »Odlazi, ženska glavo!«

Te djedove riječi mogla je kasnije dosta često i od mene čuti.

Djed je sa mnom uvijek štokavski govorio, jer je tako u vojsci naučio. Ja bih mu na koljeno uzjahao, a on bi me njihao, pričajući mi o vilama i o ribama, koje pjevaju, pa i o samome Kraljeviću Marku, za kojega se inače u Primorju slabo znade.

*

Kabalini su stara novljanska porodica. U davnim crkvenim knjigama pišu se Caballini.

Iz familije istaknuo se senjsko-modruški biskup Kabalin i njegov nećak biskup Ježić. Oba su stolovali u Novom, gdje su u župnoj crkvi sahranjeni.

Biskupov sinovac, general barun Caballini, bio je za Marije Terezije dvorski kavalir, pa se po Beču koješta šaputalo . . .

*

Darovali mi slavuja u krleci.

Metnem »gajbu« na stol, pa svojeg slavuja koječim nudim, a on ništa ne će.

»Tužan je«, reče mi djed.

»Zašto?«

»Jer je zatvoren. Slavuj ne može bez slobode«, te mi priča:

»Bilo je neko maleno dijete, kao da bi ti, ali mnogo bolje i poslušnije od tebe! Tome dječarcu darovali slavuja kao i tebi. I on ga je nudio svim i svačim, ali slavuj ne će da jede, a kamoli da pjeva! Dječarcu se

sažali sirota ptičica, pa je iznese pred kuću i otvori kavez. Slavuj odleti na drvo, sjedne na grančicu i zapjeva:

Teško drugu bez druga,
a slavuju bez luga!

I odleti u obližnji gaj, gdje i danas još pjeva«. —

»Kad je onaj dječarac tako, zašto ne bih i ja?«, pomislim. I pustim slavuja na slobodu.

Kad bi se potom koji slavuj odzivao, rekao bi djed: »To je onaj tvoj!« pa bi ga zajedno slušali...

*

O mesopustu se kod nas udovci i udovice »napovidaju«. Mladi ljudi obilaze, bučući u rogove, sav Novi i viču: »Ženi se vrijedni i pošteni udovac N. N. i uzimlje vrijednu i poštenu udovicu N. N.« — Svakome udovcu udovicu!

To je prastari običaj.

I djed moj bio je udovac, pa mu »bucavci« dodijeliše mladu, lijepu udovicu.

Djed sluša, sluša, te zamišljeno reče: »Da sam samo dvije tri godinice mlađi!«

A bilo mu je tek osamdeset i sedam godina!

*

Nekog dana dođe nam vuk u selo.

Vuk! Koje se dijete ne plaši vuka? I ja sam se vuka plašio, sve dok ga nisam vidio.

Kod nas je običaj: kad tko ubije vuka, nosi vučju *kožu* od sela do sela, pa mu svatko nešto dade.

Tako nam dođe vuk u selo!

Čovjek, koji ga je ustrijelio, nosi kožu, a uz njega hrpa dječurlije vičući: »Vuk! vuk!«

Približim se, da ga vidim: Velik Vuk, dugačka, kuštrava repa, crvena jezika i oštrih bijelih zubi! Jezičina (od crvenog sukna) visi mu iz širom otvorenih ralja.

Čovjek ide od kuće do kuće vičući:

»Dajte vuku trave, da ne kolje krave;

Dajte vuku pšenice, da ne kolje telice;

Dajte vuku novce, da ne jede ovce« i t. d.

Bilo je i smijeha i straha i darivanja.

Nama, djeci, nije bilo dosta onoga, što čovjek nabraja, već mu pomagasmo, vičući:

»Dajte vuku ribe, da ne bude šibe;

Dajte vuku meda, da ne kolje deda;

Dajte vuku jaje, da na vas ne laje« i t. d.

Tom prilikom pokušao sam i ja — prvi put u životu — penjati se na hrvatski Parnas. I to ne bez svakog uspjeha: ona o jajetu — u mojoj je bašči nikla!

Istinabog, nisam nikada čuo, da bi vuk lajao, ali mi pjesnici na takove sitnice ne gledamo!

Vrativši se kući, uzjašem djedu na koljeno, te mu pričam, što sam čuo i vidio, pa dometnem: »Dede, ne bojim se ja vuka, ja sam ga i za rep potezal!«

A djed uživa gladeći me po glavi:

»Mala moja junačino! Oj ti moj mali Jankoviću!«

Njemu sam više Janković nego Mažuranić...

*

Umetnut ću ovdje, što bi po vremenu kasnije došlo.

Najstariji Mažuranić, kojega sam poznavao, bio je naš Petrica Janković. U ono doba starac od kakovih devedeset godina.

Bio je vršnjak mojega djeda Josipa, ali je djed bio star, a Petrica pružan kao mladić i sve do groba velik šaljivčina. Za njegove šale i doskočice znala su četiri naraštaja!

Stanovao je u »Dvorcu«, a mi četvrt sata od njega, pa smo se rijetko kada vidjeli. Kod nas je bio jedan jedini put!

Majka ga opazi na ulici, te ga pozove na čašicu vina.

Tom prilikom zapita mati, koje je ime starije, Mažuranić ili Janković?

»Janković«, odgovori Petrica, ponosito. »Jankovići su sjekli turske glave, kad se za Mažuraniće još ni znalo nije!«

»Pa zašto se zovemo Mažuranići?« zapitam ga, nešto uvrijeđen.

»Tko se tako zove? Tvoj otac i njegova braća, jer ih tako u školi naučiše! Njihov otac, a tvoj djed, s kojim sam Francuze i Talijane preko Učke tjerao, nije se zvao Mažuranić, već Janković — sudac Janković. A i ja se eto već devedeset godina tako zovem, pa da mi je živjeti još devedeset, ostao bih Janković!«

»Otkada se zovemo Mažuranići?«

»Jedva kakovih 400 godina; na Kosovu zvali smo se Jankovići! Istom kasnije, kad su Bosanci Dalmaciju Mlečanima otimali, popeo se neki Janković sa svojom četom prvi na zidine gradske, a naši povikali: »Procvate nam naša *mažurana!*« Od toga dana nosio je u grbu cvijet mažurane, a sin njegov prozva se Mažuranić.«

Kad Petrica ode, reče mi mati: »Ono za mažuranu, to je Petrica izmislio. Velik je šaljivčina, pa mu nije vjerovati.«

Petričine šale pripovijedale su se po cijelom Primorju. Jednu ću zapisati.

Nekom je zgodom pričao, da je u istu vršu ulovio ribu i zeca.

»To nije moguće!« rekoše mu.

A on njima: »Kako nije?! — Položio sam vršu u more za vrijeme plime, te se u nju ulovila riba. Kad dođe oseka, more se povuče, pa moja vrša ostade na suhu. — U to vrijeme potjerali psi zeca, i malo da ga u more ne zatjeraše. Zec — u zečjem svojem strahu —

pomisli, da je vrša kakav grm, pa se u nju zavuče. I tako ulovih ribu i zeca u isti mah!«

Tome nije bilo prigovora.

*

Mnogo sam u životu putovao, a gotovo ništa o tome nisam napisao, pa ću bar o prvom svojem velikom putovanju nešto reći. To je bilo iz Novoga u Zagone, na sajam.

Zagoni leže kakova dva sata od Novoga, ali nas dijele gore i doline.

Zagoni je jedno od najnevoljnijih naših sela. Pribjegli ljudi (prije kakovih 250 godina) iz Hercegovine, pa su im dali nešto gola kamenja u planini, bez polja i vode, gdje i danas još gladuju.

Al i ta kukavna raja imade svojega sveca (Svetoga Antuna), te se i sajam drži na njegov dan, na proljeće, kad su trešnje najzrelije!

I ja ću s tetom Katom na »Antonju«.

Već na »Pridolu«, vrh Novoga, čekala su me prva čudesa. Pogled sa vrhunca je lijep: vide se i gore i more, i novljansko polje i ubavi naš Vinodol. Ali dijete ne mari za prirodne ljepote! Što se je meni svidjelo i što me je posve očaralo, to su bili neki leptiri u malenoj mlaci pokraj puta. Bilo ih je modrih, žutih i crvenih, a tako divnih, kakovih nikada više nisam vidio, pa ni u samoj hvaljenoj Braziliji!

Teta me jedva jedvice odvuče od tih leptira, te mi pokaza zeleno naše polje i crkvicu Svetoga Marka. Ali ja slabo slušam, jer vidim nešto, što me mnogo više zanima: *patuljke!* Prave pravcate patuljke. — Bila ih čitava povorka, a penjali se uz brdo s onu stranu polja.

Pritajenim dahom pitam tetu: »Što je ono?«

»Ljudi.«

»Živi ljudi?«

»Da nisu živi, ne bi išli na sajam!« odgovori mi teta.

Čuo sam već i za patuljke i za gorostase, ali su mi rekli, da su to puke bajke — a sada vidim, da nisu! Eno ih tamo, kako idu, a nisu veći od gavrana . . .

I poveselim se, da ću na Zagonima patuljke naći.

S Pridola se ide nizbrdice u polje, a otud uzbrdo, kroz »Stabljevicu«, u Zagone.

U Stabljevici sam vidio silnog jednoga gorostasa, ali ne čovjeka, već stablo: ispod ceste dizao se strašno debeo »koprivić« nebu pod oblake!

Kad sam nakon dvije godine istim putem išao, veselio sam se onome koprivi ću, pitajući sâm sebe, hoće li biti još više narastao. Kad tamo, on je za polovinu manji, a ni iz daleka onako debeo, kao što je bio! . . .

Kroz Stabljevicu smo došli na vrhunac Svetoga Antuna, gdje sam gledajući s protivnoga brdašca

vidio one patuljke. Hoće li još tamo biti? — Ne! A i na sajmu ih nema!

Istom na povratku, kad sam sa Svetog Antuna ugledao Pridol, spazim na njemu svoje patuljke.

»Teta, — patuljci!« poviknem veselo.

»Gdje?«

»Na Pridolu!«

Ali mi teta veli, da ono nisu patuljci, nego obični ljudi.

»Kakovi ljudi, kad nisu veći od šake?«

»To ti se tako čini, jer su daleko: u daljini su ljudi mnogo manji.«

(To sam ja tebi, tetko moja, nekad vjerovao, a sada znadem, da su ljudi u *blizini* manji! . . .)

*

Na Zagonima sam koješta vidio. Bio je tamo neki čovjek ranjav od pete do glave. Sklopljenim očima ležao je na zemlji. U ruci je držao drveni krst. — Rekoše, da je to »lazar«, i darivaše ga. Uz njega je ležala velika hrpa bakrenih novaca.

Malo dalje vidim žuta kanarca, kako kljunom iz kutije vadi proročanstva. A za cigla dva novčića!

Teta i za mene plati. Kanarac nakrivi glavu pa me pogleda, te izvuče zelenu cedulju. Gazda je njegov čita, pa me pita: »Imadeš li već mladu?«

»Nemam!«

»A ti se žuri! Ovdje stoji, da ćeš se mlad oženiti.«

Mnogo toga, što su mi dobri ljudi proricali, nije se ispunilo, pa zašto da se upravo ono obistini, što mi kanarac proreče?!

*

Vidio sam i nekog pjevača. Sjedeći na zemlji, lupao je kao pomaman po staroj citari, derući se: »Pobratime, pobratime, dokle je slanine! — Pobratime, pobratime, dokle je slanine!« I ništa više.

Govorili su, da je lud, te su i njega darivali. Ali on nije bio lud! On je govorio najveću istinu svijeta ovoga, pa je bilo vrijedno, da tu mudrost svakome po sto puta reče:

»Pobratime, pobratime, dokle je slanine!«

(Tko je ušljiv, taj ne će tako lako naći češlja, a tko je bogat, naći će lako prijatelja!)

*

Na »Petrovo« išao sam u Bribir, a na »Veliku Gospu« u Crikvenicu na sajam, pa sam i tamo koješta vidio.

Putem do Bribira, po sunčanoj žezi, strašno ožednjeh. Prispjevši u Bribir, napijem se pod »Velikim Orihom« hladne vodice. Nikada bolje vode nisam pio!

U Crikvenici smo bili kod župnika na ručku. Bio je tamo i neki slijepi guslar, koji je vrlo dobro pjevao.

Kad bi mu se reklo: »Zapjevaj štogod o trgovcu, o Novljaninu, o Bribircu, o popu ili fratru«, odmah bi šaljivo i porugljivo zapjevao, jer mi Primorci veliki smo porugljivci!

*

Nekog dana odveze se otac u Senj, a ja ga čekam kraj Lopara, da uz kočijaša sjednem, pa da konja tjeram.

Nedaleko od mene malena djevojčica čuva rublje, beručí žuto smilje, koje među stijenama raste.

Nabravši ga napravi kiticu, te mi je dade. A vidim, da je zaplakana.

Pružim joj za uzdarje nešto slatkiša, pa je pitam: »Zašto plačeš?«

»Jer sam grda!«

»Tko ti kaže, da si grda?«

»Mama!«

»Nisi ti grda«, tješim je.

Mala obriše suze, te mi reče: »Lako tebi, ti si gospodski sin, a mi smo kaše gladni!«

Uto začujem štropot kola, i otrčim na cestu. A kod kuće djedu na koljeno, pa ga pitam: »Dede, kako je to, kad je čovik kaše gladan?« . . .

*

Za Hrelju[2] se *priča,* da je u kolijevci gnjavio zmije, a za mene se *znade,* da sam u djetinjstvu zmije nogama gazio. Tome imade živih svjedoka!

Nekog se dana pročulo, da u kaljužinama pod mostom imade malenih žabica, koje imadu glavu kao žaba, a rep kao riba. Hajde, da vidimo!

Dignusmo se, a sve po izbor junaci, od pet do šest godina. Jedan ponio sa sobom i staru »cidilku«, na koju se mlijeko cijedi, pa ćemo na žabice, kao afrički lovci na krokodile.

I tako sve do studenca. Otuda po sitnome pijesku pokraj mora prema mostu. Kad tamo, po onom se vlažnom pijesku vijuga tankovita, srebrolika zmijica.

»Zmija! Zmija!« uzvikali se bosi moji drugovi bježeći. A ja se zaletim, pa zmijici — petom od cipele — zgnječim glavu.

To se za časak odigralo.

Na brzu ruku uhvatimo nekoliko onih repatih žabica, te kući. Kogagod sastanemo, taj mora čuti za našu zmiju. Kad sam je ubio, bila je tanka i lakat dugačka, a možda i manja. Dok smo došli kući, porasla je za dobra dva koraka, a za malo još za dva, jer ubijene zmije silno rastu!

Do večera znala su sva novljanska djeca, da je Vladić ubio zmijetinu veću od konopa, a deblju od čovječje noge.

[2] Herakla.

Jedan jedini moj prijatelj tvrdio je, da to nije bila ni zmijetina, ni zmija, već malena, malena zmijica. I da je još mamu sisala . . .

O zavisti, nikad te ne bilo!

*

Oca moga nazivali su »glavar«, jer je neko vrijeme bio poglavar proširene novljanske općine, kojoj su i obližnja sela pripadala. To se naskoro ukinulo, ali ocu ostade ime. Moja mati bila je »gospa glavarica«, a ja »glavarov sin«, ili »Vladić glavar«.

Stric je Ivan bio u ono doba hrvatski kancelar u Beču, te se govorilo, da je »prvi za carem«.

Od svega toga zapadao je i mene dobar dio, pa su mi svagdje kroz prste gledali.

*

Povrh našeg sela[3] stanovao je neki starac, Matica (Mate) Barolda, neobično velika nosa. Taj nos je zimi i ljeti poput ruže cvao, jer je Matica rado pio.

Vino je držao u »gradu«, pa bi idući tamo i natrag kraj nas prolazio.

Kad bi se dobro nasisao, pa kad bi se teturajući kući vraćao, trčali smo za njim vičući: »Matica Barolda! — Matica Barolda!« Mislili smo, da se on poradi svojeg crvenog nosa tako zove.

[3] Novi se dijeli na »grad« i na četiri »sela«, premda ta sela nisu od njega odijeljena.

Stari Matica bio je velika dobričina, te bi se samo smijuckao. Ali nekog dana ipak mu dozlogrdi, pa se naglo okrene, te onoga, koji mu je najbliže bio, ščepa za ušesa. A te uši bile su slučajno moje.

Neka žena dovikne Matici: »Glavarov sin!« On me odmah pusti, pogladi me i reče: »Ne boj se ti, moj mali, ne ću ja tebe, ti si poštenoga oca sin!«

Tako su mi sve nevaljanštine prolazile!

*

Ali i vrijeme prolazi, pa se i škola približuje.

Za školom se nisam otimao, jer su prijašnji učitelji (njemački podčasnici) djecu silno mrcvarili, te su mi se i sluškinje više školom negoli vukom grozile. A i stari ljudi znali bi reći: »Učitelj — mučitelj!«

Ali nije druge, već u školu: na jesen godine 1865. me upisaše.

Zlatni vijek djetinjstva moga se svršava, počinje se srebreni!

TREĆI DIO

U Novom je bila samo jedna škola sa četiri razreda i sa dva češka učitelja. Dječaci i djevojčice išli su zajedno.

Moja je sestra već polazila školu, i bila je prva u razredu. Kad me njezin učitelj opazi, pogladi me po licu i reče: »Taj hlapec bude se dobro učiti«. — To me vrlo osokoli.

Moj učitelj bio je još vrlo mlad, jedva što je iz škole izišao. Bio je plavokos, bljedolik, sa žutim pjegama po licu. Ispod nosa probijalo mu nešto žutkasta brka.

Hrvatski je dobro znao, ali samo čisti, književni jezik, pa je odmah prvoga dana zapeo. Ode u trgovinu, da kupi štogod za pušenje, i traži »smotke«. — Trgovac mu kaže, da on *smokve* ne prodaje.

»Ne *smokve*, već *smotke*.« — I jedva jedvice se razumješe.

Po Novom se razglasi, da mladi učitelj cigari kaže »smokva«. Da ne bude župnika, naši starovjerci bili bi moga Franju u Češku otpravili.

*

Čitao sam, da sam u školi bio vrlo marljiv, pa da sam i neko odlikovanje dobio.

Odlikovanje sam zbilja dobio, ali marljiv nisam bio!

Bio sam, istinabog, uvijek prvi, ali ne poradi svoje marljivosti, već zato, jer mi je nauka sama u glavu išla; jedino, što sam u školi bio vrlo pažljiv. Ali me to nije priječilo, da se katkada pod klupu zavučem, da kog prijatelja za noge potegnem.

Onom medaljicom (»Znak marljivosti i odlična ponašanja«) silno sam se ponosio. Ničim se čovjek onako ne ponosi kao odlikovanjem, koje ne zaslužuje!

*

Svaki je učitelj imao dva razreda u istoj sobi; naš je imao prvi i četvrti.

Nekog dana priča on, četvrtome razredu, život svetoga Polikarpa.

Kad dovrši, zapita učenike, bi li koji mogao ponoviti tu pripovijest?

Sav četvrti razred ćuti, kad ja, iz prvoga razreda dignem ruku.

»Što je?« pita me učitelj začuđeno.

»Ja znam!« odgovorim ponosito. I odbrusim svetog Polikarpa od riječi do riječi.

Učitelj me potrepta po ramenu i reče: »Pravi Mažuranić!«

*

I pjesme sam lako pamtio, pa sam sve, što se je u kolu pjevalo naizust znao. Ali nas je bilo i više takovih! Jednog dana dođe guslar u selo, i pjeva neku pobožnu pjesmu, punu svakojake dobre nauke.

Došavši kući, ponovim djedu svome čitavu tu pjesmu.

»Koliko si je puta čuo?«

»Jedamput.«

(Jednu sam izreku iz te pjesme često sâm sebi u pamet dozivao: *»U dobru se ne ponesi, a u zlu se ne ponizi!«*)

*

U mojem razredu bilo je vrlo darovite djece. Premda sam i u Zagrebu bio prvi, zato ipak ne znam, nije li ih u Novom bilo vrsnijih od mene!

Sestra mojega prijatelja Ivana ni u čemu nije za mnom zaostajala, a u krasnopisu bila je bolja. Roko M. bio je u računstvu i u crtanju najbolji, a Mikula C. u hrvatskome slogu.

Domaću zadaću *Opis proljeća* moj Mikula tako divno izvede, da nam se je za uzor čitala.

Njegov opis bio je nježan i mirisan, kao proljetni cvijet: pčelice zuje, ptičice poju, a lakokrili leptiri ljuljaju se po božjem sunašcu od cvijeta do cvijeta . . .

Mikula je bio kovačev sin, te i on postade kovač. — Bolje nego književnik!

Naš drug *Demartini,* unuk novljanskog krojača istoga imena, postao je narodni učitelj i pisac, i umro — od glada i nevolje!

*

Naš učitelj imao je sestru Boženu, djevojku od kakovih sedamnaest godina, koja se s mojom sestrom sprijateljila, pa je češće k nama dolazila. Nekog dana odosmo zajedno u polje.

Putem nam Božena koješta priča.

Moja sestra opazi pokraj puta neki modri, okrugli cvijet, pa Boženki reče: »Gle, kao da je kakova bebica, u modroj kapici!«

»Znaš li, Marice, kako je nastao taj cvijet?«

»Ne znam«, odgovara ona, koja je inače sve znala.

Božena prihvati: »U prastaro doba išla je, ovim putem, vojska u rat. Malena neka djevojčica gledala je vojnike, a neki lijepi mladić joj reče: »Marice (tako se i ona zvala), Marice, hoćeš li biti moja?« Marica kimne glavom, da hoće. »Dobro«, reče vojnik, »kad se povratimo, bit će vjenčanje!« — Marica čeka i čeka, dok se nekog dana ne pročuje, da se vojska vraća. Ranim jutrom leti Marica vojsci nasusret, te pokraj puta čeka. — Oko podne stade vojska prolaziti: vojnici dolaze i prolaze, a njega nema! — Marica čeka i čeka . . . Sunce zalazi, ponoć bije, a Marica još uvijek čeka. Niti jede, niti pije, već samo čeka! I tako je, u

modroj svojoj kapici, čekala, sve dok nije za zemlju prirasla: nožice joj korijen uhvatile, ručice prolistale, a glavica u modroj kapici pretvori se u modri onaj cvijet . . .«

Slušajući mislim: »Ala je ta mala Marica bila glupa!« A kad pogledam svoju sestru, vidim joj suze u očima.

To je bilo prvi put, što sam vidio, da muško i žensko jednako ne osjeća.

*

Majka nam pripovijedala, kako je za njezinog djetinjstva neki mali Tomica kod njih prosjačio. Taj je Tome slabo izgovarao, pa je mjesto slova »k« govorio »t«.

Jedamput dođe on o podne, a sluškinja mu pruži zdjelicu juhe. Ali se Tomici ne jede čorbe!

Gleda on u tu juhu, pa reče sluškinji: »Tuma (kuma), imate l' vi tuju (kuju, kučku)?«

»A ča će tebi, Tome, kuja?«

»Dal bi joj tu juhu . . .«

Kako ni mi djeca nismo rado čorbe jeli, znao bi se za stolom povesti ovakav razgovor.

Ja (sestri Marici): »Tuma, imate l' vi tuju?«

Ona: »A ča će tebi, Vlade, kuja?«

Ja: »Dal bi joj tu juhu!«

Pa smo se smijali. Ali samo onda, kad nije bilo oca za stolom. Inače smo sve jeli, čak i goveđu čorbu!

*

Idući iz škole, čujem da je vatra, pa trčim, da je vidim.

Nekome starcu gori hlijev.

Teškom mukom izvuku iz goreće staje kravu i mulca; sijeno izgorjelo!

I vidim gologlavog, ćelavog starca, kako po dvorištu luta, i kako se za glavu hvata, govoreći sâm sebi: »Ča ću nebog, prez sakoga solda (bez svake pare)? Ča ću?! — Mulčinu ću zaklat, kravičinu prodat; nij' druge!«

(U zabuni je zamijenio jedno drugim.)

Za stolom pripovijedam, kako je starome sijeno izgorjelo. Idem po sobi (kao starac po dvorištu) i hvatam se glave govoreći: »Ča ću nebog, prez sakoga solda? Ča ću?! — Mulčinu ću zaklat, kravičinu prodat; nij' druge!«

Svi se smiju, ali moj otac reče: »Tuđoj nevolji ne valja se smijati!« i ode u svoju sobu.

Domala se povrati noseći pismo u ruci, te mi veli: »Nosi to starome!«

Kad je starac otvorio pismo, vidjeh, kako se razveselio. Jer moj je otac bio otvorene ruke.

— — — Kako se troši, to sam se od oca naučio, a kako se zarađuje, toga ni danas još pravo ne znam!

*

U djetinjstvu sam vjerovao, da Bog svaki grijeh na licu mjesta kazni, pa sam se čuvao većega grijeha. A one pomanje brižno sakupljah za svetu ispovijed!

Nekog dana dođe k meni Osip tete Kate, pa mi reče: »Vlade, idemo po orahe!«

»Kamo?«

»U »Brizi« (brijezi, bregovi).«

Orahâ nam je trebalo za igru, i tako se privoljeh.

U Brizima rastao je velik, lijep orah, a upravo na međi, u visokoj i širokoj gromači[4]. Nisam pravo znao, je li taj orah naš ili susjedov, ali mi Josip reče, da je naš. Savjest mi ipak nije bila najčistija!

Dođosmo u Brizi, pa preko trave na gromaču, a s gromače na orah.

Kako su mi cipele bile skliske od zelene trave, onako se u visini poskliznem i stanem padati.

Ne sjećam se, kako sam padao, ali svakako od grane do grane, a glavom naprijed!

Padajući uhvatim se neke grane, ali mi je glava dolje, a noge gore! Rukama se i nogama držim, i vičem.

Josip mi priskoči u pomoć, te me s teškom mukom osovi . . . Da ne bude njega, glavom o kamen!

[4] *Gromača*, zid od naslaganoga kamenja.

Između života i smrti, kažem sâm sebi: »Kazna božja!«

Čim siđem, bacim griješne orahe od sebe, pa kući!

Putem osjetim, da me nešto na nosu peče. A kad pred zrcalo, sav nos mi je oguljen!

Majci rekoh, da sam — trčeći na ulici pao; Marici po istini.

Ona se uplaši, ali videći, da mi inače ništa nije, ne može se uzdržati, da mi se ne naruga:

»Drugi put se bos po drvetu penji; i majmuni su bosi!«

*

Sutradan utapljao sam se u novljanskoj luci. — (»Dobro mi došla, nesrećo, ako si sama!« kažu Arapi.)

U svojem *Lišću* (u crtici *Što sam mislio umirući?*) spominjem, kako su mi u smrtnoj borbi svi grijesi i sve opačine mlađanog mojeg života bile pred očima.

Kasnije, kao časnik, pripovijedao sam tu nezgodu, vozeći se u Peštu, jednome svome prijatelju.

Neki crno obučeni stari gospodin sluša me i pristupi k meni, te mi reče: »Dopustite, da vam se predstavim. Ja sam N. N., pastor evangeličke crkve u Pešti. Rado bih upleo taj vaš doživljaj u nedjeljnu svoju propovijed. Smijem li?«

Ja mu to, drage volje, dopustih. Ne znam, je li to učinio.

*

O praznicima došao je stric Antun (u ono doba ravnatelj riječke gimnazije) sa strinom Jelisavom u Novi.

Strina se mnogo sa mnom bavila. Po njezinu pričanju bio sam lijepo, veselo i brbljavo dijete. Ali tko će starim tetkama vjerovati!

Po mojem sjećanju bio sam crn i mršav. Tanki i šiljasti moj nos zadavao mi je osobite brige! A kad sam počeo mijenjati zube, činilo mi se, da su mi oni novi zubi i preveliki i preširoki.

Prvi svoj zub promijenio sam za stričeva boravka u Novome.

Taj se zub već neko vrijeme ljuljao, ali nisam dopustio, da ga vade.

»Da vidimo, da li se zbilja ljulja«, reče mi strina, pa me uhvati za zub, te ga na lako izvuče.

Strina je htjela baciti zub kroz prozor, ali ja skočim: »Ne, ne, ne, strino! Daj ga meni!«

»Što ćeš s njim?«

»Bacit ću ga preko glave!«

»A znaš li, što ćeš reći?« zapita me stric.

»Znadem!«

»Što?«

»Moji su zubi koščeni, a miševi voščeni; gnjilo drvo crvi jeli, mene zubi ne boleli!«

»Dobro«, reče stric. »Pazi samo, da se ne prevariš, pa da ne rečeš: »Moji su zubi *voščeni*, a miševi *koščeni*« — inače zlo!«

I tako sam svoj prvi zub bacio preko glave rekavši ono, što se imade reći. Jedino tome zahvaljujem, što imadem i danas još, u 68. godini života, puna usta zdravih zubi!

*

Strina Jelisava nije imala djece, niti ih je ljubila; mene je ipak nekako zavoljela, pa me pozove na Rijeku. I tako me otac povede sa sobom.

Rijeka mi se je silno sviđala, osobito luka. Ali mi se i one velike i visoke riječke kuće dopadale, jer se djetetu sve što je veliko sviđa.

Stric i otac pokazivali su mi luku.

Mili bože, kolika je! — Lađe na tri, a jedna i na četiri jarbola! Prekomorske silne jedrenjače, ogromni željezni parobrodi, škune, briki, sve jarbol do jarbola.

A u Novom jedna jedina barka!

Malene, bijele lađice, lete po luci, kao galebovi. Ljudi na obali kao mravi!

Tu se i kupuje i prodaje: ribar nudi ribu, Dalmatinac vino, Talijan citrone i naranče, a crvenom kapom pokriveni Grk morske spužve i pokrovate žabe. — Tu je naroda svakoga jezika, svake vjere i svake kože.

Eto i crnca, pravog, živog crnca! Gologlav je i bos. Bijelo je obučen, a opasan širokim, crvenim pojasom. U rukama nosi košaricu zelenja.

Razrogačim oči, pa se i nehotice privijam stricu.

Crnac isplazi na mene silnu svoju crvenu jezičinu, a kad je povuče, kesi se, da mi se koža ježi! Videći, kako se plašim, zadovoljno se smije.

Eto i nekakvog čovuljka, s velikim košem na leđima. Viče: »Fulminanti i ognja, kapule i česna!«

To je riječki »mižerija«!

On i kuću i kućište sa sobom nosi, kao puž. Ali je ipak dobre volje.

»Gospodine,« kaže čovuljak mome ocu, »kupite štogod!«

Moj otac mu pruži nešto sitniša, ali on ne će dara, već mu daje voštenih šibica, veleći: »Za dobru plaću, dobra roba!«

»O moj Mižerijo,« našali se stric, »ni ti nikada obogatiti ne ćeš!«

»A što je bogatstvo, gospodine? Sua Maestà, Njegovo Veličanstvo, naš gospodin car bogatiji je devedeset i devet puta od najbogatijeg Riječana, pa i on samo jedamput na dan ruča!«

Drugi dan povede me strina na Trsat (Sušaka još nije bilo) i pokaza mi frankopanski grad.

Tu sam prvi put čuo za hrvatske naše mučenike.

*

Zagreb sam vidio godinu dana kasnije, (1869.), ali moram reći, da mi se nije sviđao kao Rijeka, već poradi mora i luke! Pa one niske zagrebačke kućarice . . .

(Nekad bilo, sad se spominjalo!)

Dolazeći od stanice kroz Ilicu mogao si pomisliti, da si u kakvom siromašnom selu. Primorske naše zidanice bile su mnogo uglednije od onih u zemlju propalih, slamom pokrivenih, zelenom mahovinom obraslih kućica. — Do »Pruknera« jedna jedina dvokatnica!

Drugi dan poče me Ivica Vončina provoditi. Pod njegovim vodstvom izmirio sam se sa Zagrebom.

Ivičin je djed živio u Novome (u penziji), pa je Ivica na kupanje dolazio, te smo se odavna poznavali. I tako mi on pokazuje »svoj« Zagreb!

Zrinjevac je bio još pust i prazan: duh božji lebđaše nad vodama . . . Ali mi Ivica pokaza Jelačićev trg, Svetog Kralja, Maksimir, Tuškanac, Promenadu i cio gornji grad, pa i ono mjesto, gdje su Gubca mučili . . .

Najviše mi se sviđalo u Narodnom muzeju. Tko bi rekao, da je toliko ljepote na ovome svijetu!

I u kazalištu sam bio. Davali su *Graničare*, a stari Freudenreich prikazivao je Grgu. Bio sam u stričevoj loži, a tako mi se je sviđalo, da bih bio najvolio spavati u njoj, da i sutradan štogod vidim!

*

Što mi je u ranome djetinjstvu bila sestra Marica, to mi je u Zagrebu Ivica: vrhunac znanja i mudrosti ljudske!

Meni je devet, a njemu petnaest godina, ali se u sve razumije, pa i u samu politiku!

I mi Novljani smo bili vatreni domoljubi. Imali smo visoki svoj »štandar«, na kojem se svake nedjelje vijala hrvatska trobojnica, i svoju »Narodnu Čitaonicu«[5] a i davorije smo pjevali, ali me je Ivica daleko natkriljivao: on je poznavao političke naše prilike, poput kakovog starog korteša!

U ono doba sklopio je ban Rauch sa Mađarima nesretnu onu »nagodbu«, koja nas je, na rukama i nogama vezane, izručivala Mađaru. Ivica je poradi toga mrzio Raucha. Od njega potječe krilatica: »Dime, dime (Rauch), prokleto ti ime!«

Za mnoge ljude, koje je službeni Zec (urednik *Narodnih Novina)*, u zvijezde kovao, morao sam od Ivice čuti da su izdajice, kukavice, propalice i prodane mješine . . .

Sa strahom i trepetom čujem, da sam i ja »mađaron«, jer *Narodne Novine* čitam. Otac ih je poradi službenih oglasa držao. — — O Zeče, Zeče, što učini!

Od Ivice sam naučio i onu lijepu i duhovitu pjesmu: »Hudri, vudri, in der štat, mađaronom štrik za vrat!«

[5] Jedna od najstarijih u Hrvatskoj [osnovana 1845. godine]. Utemeljitelj joj je kanonik Josip Mažuranić [1811.—1879.].

Obogaćen tolikim znanjem, mogao sam se mirne duše povratiti u Novi.

*

U Zagrebu sam i strica Ivana (kasnijega bana) upoznao. Među ostalim nisam se mogao načuditi, kako on lijepo i čisto čakavski govori!

Bili smo kod njega na ručku. Razigrao se, te nam pripovijeda stare primorske pošalice: o Poviljarima, o Bribircima, i o drugim našim susjedima, pa ih tako vjerno oponaša, kao da nikada Primorja ostavio nije!

»Da je te šale *napisati*«, reče stric mome ocu, »mnogo bi izgubile, jer štokavci ne znadu našeg naglaska, a najveća ljepota narodnih pošalica leži upravo u naglasku: čakavske i kajkavske šale morao bi čovjek u note metnuti, kao pjesme!«

Za gramofon se još nije znalo.

*

U Zagrebu sam vidio i prvu vojničku paradu.

Čitava posada stoji na Jelačićevu trgu. Zapovijedajući general prolazi uz redove, a svi vojnici u njega gledaju prateći ga radoznalo (kako sam mislio) glavom.

Kad se to svrši, onda na zapovijed »Rechts schaut!« nakrivljenim glavama uz generala . . .

»To se zove *Defilierung*«, reče mi Ivica, koji se je i u to razumio!

General je bio čovjek srednjeg stasa, a dobrano ugojen. Po prsima, pa čak i po onom svojem okrugłom trbušiću, bio je posut ordenima.

»Da ga Kraljević Marko vidi«, šapnu mi Ivica, »ala bi se nasmijao!«

— — Ivica Vončina mlad umrije.

*

Zagreb sam preko reda spomenuo, a sada natrag u Novi!

Godine 1866. (za rata s Prusijom i Italijom) čitao sam već novine. Mi smo troje držali: Strossmayerov *Pozor*, Vončinin *Svijet* i službene *Narodne Novine*.

Novine su dolazile debelim iglama izbodene, jer su se putem poradi kolere raskuživale.

Sjećam se i carskog proglasa narodu, prilikom objave rata: »Mi Franjo Josip . . .« To »Mi« činilo mi se vrlo smiješno.

*

Za rata prolazila je i kroz Novi vojska.

Kod tete Kate nastanili su »feljčara« (Feldscher). Vojnici, koji su k njemu dolazili, pokazivali su mu jezik.

Nama dadoše generala. Mene je volio, jer da sam unučiću njegovu sličan. — Kad bi vojska uz njega prolazila vikalo bi se: »Ap-tak!« (Habt Acht) i »Rehcšot!« (Rechts schaut).

*

O pomorskoj bici kod Visa (30. srpnja 1866.), gdje smo Talijane potukli, mnogo se je pričalo. Domaći pjesnik (neki Matac) ispjevao je o tome lijepu pjesmu.

Vis je kakovih 250 kilometara od Novoga, ali smo gruvanje topova kupajući se čuli.

Jedan od onih mornara, koji su bili kod Visa, pripovijedao nam je, kako je u najljućoj borbi vidio talijanskog oficira na komadu razbijene lađe. Taj časnik, naočigled carske oklopnjače, izvuče sablju, stisne zube, pa se grozi . . . »Jedan od naših ga ustrijeli, kao zeca«, reče nam mornar.

Kad sam to pripovijedao ocu, reče mi on: »Nisam prijatelj Talijana, ali da je onome oficiru dizati spomenik, i ja bih štogod dao!«

*

O zagrebačkom sam kazalištu već govorio, sad ću o novljanskom.

Dođe k nama Talijan, s drvenim svojim lutkicama, da prikazuje *Muku Isusovu* i *Smrt cara Maksimilijana*[6]. — Oboje bilo je upravo odlično!

Od muke Isusove najbolje se sjećam onog prizora, u kojem Petar zataji Isukrsta: u pozadini vidiš, kako rimski plaćenici Isusa bičuju; sprijeda sjedi Petar, pa

[6] Mlađi brat Franje Josipa, izabran 1864. za mehikanskog cara, od republikanaca srušen, na smrt osuđen i strijeljan 19. VI. 1867. Franjo Josip ni prstom ne maknu, da sačuva život bratu svome!

ruke grije, a kraj njega Pilatova sluškinja; malo dalje veliki, drveni pijetao.

Sluškinja diže drvenu svoju ruku i upire prst u Isukrsta pitajući Petra: »Poznaješ li ti njega?«

Petar (crne, čupave brade) kreće glavom, da ga ne poznaje.

Domalo diže sluškinja po drugi put ruku pitajući, a Petar iznova vrti glavom.

Kad on i po treći put zataji Krista, otvori pijetao svoj drveni kljun, pa zakukuriječe, kao pravi, živi kokot.

Strašno! —

*

I strijeljanje bijaše divno!

Tri lutkice (Maksimilijan i njegovi generali) stoje zavezanih očiju, na zid prislonjeni. Talijan nam tumači: »Prvi je Meja, drugi je Maribom (Miramon), a treći na cesarja Maksimilijanija!«

(To je sve, što je hrvatski znao.)

Pred osuđenicima stoji šest vojnika, s naperenim puškama, i jedan oficir.

Časnik digne sablju, puške cvoknu, drvene cijevi se dime, a lutkice jedna za drugom u zelenu travu. Prvi je Meja, drugi je Mirabom, a treći na cesarja Maksimilijanija!

(Trideset godina kasnije, stajao sam na mjestu, gdje su ih strijeljali.)

*

Neko vrijeme iza te predstave odem starome postolaru Grujici, da mi cipele pravi. A on vadi knjigu iz njedara veleći: »Vlade, pročitaj mi malo to pismo!«

Nisam prvi, koji ga čita, ali on — i po deseti put — uživa.

Postolarov sin Ivan, carski mornar, piše iz Pule ocu svomu. A po prilici ovako:

»Dragi moj oče!

Brk mi se smije, dok Vam ovo pišem. Jutros nas je u red postavilo, pa nas pita, hoće li koji dobre volje u Mehiko, po mrtvo tijelo cara Maksimilijana. Ja prvi kliknem »Živio!« i bacim kapu uvis. Za mnom svi ostali!

Kapetan me pohvali i darova mi pedeset forinti, od kojih Vama, dragi oče, polovinu šaljem, da se i Vi poveselite«, i t. d.

Pismo je bilo pisano čakavski, a sviđalo mi se, kako se Ivanu, kojega sam poznavao, brk smije. Kad bih — kasnije — vidio, kako se macan (raspuhana brka) masnom kojem zalogaju veseli, uvijek bih se Ivana sjetio.

*

Stari taj postolar imao je slijepu ševu (ispališe joj oči!), koja je dan i noć cvrkutala.

Pripovijedao sam majci, kako ta ševa pjeva, a mati mi reče: »Ne pjeva, sirota, već plače!«

*

Bašča naša bila je obzidana visokim zidom. Po njemu se natrkivasmo, kao po zidinama grada Babilona!

Nekom prilikom trčim po tom zidu, jer me »neprijatelj« tjera, kad na kraju, gdje se silazi, opazim dvojicu, gdje vrebaju.

Što ću? — Skočiti u bašču? Previsoko je! A pasti u ropstvo — sramota. Opazim s druge strane, nedaleko od zida, stog sijena, i skočim na taj stog, pa niz njega, kao da bi niz krov od kuće, u zelenu travu!

Baba »Oparenka« došla je upravo pod stog, da naguli vreću sijena, kad neko đavolče — iz oblaka — pred nju pade.

»Potari ga sveti križ!« zamrmlja stara, a ja bježi! — Prije nego se starica osvijestila, bio sam već bogzna gdje.

Moji drugovi ostadoše zapanjeni, jer se još nikada na stog skakalo nije. Čim se starica udalji, počeše i oni skakati i kotrljati se u travu. To nije bilo najopasnije: jedan jedini iščašio ruku!

Koji dan iza toga dade moja mati sredinu onog zida povisiti, tako da već nismo mogli trčati po njemu; ona reče, da ga je poradi bure povisila.

*

Nekog dana zabasam u »tuđe« selo, t. j. pet šest časaka od naše kuće, i vidim neku u crno obučenu,

crnim rupcem pokrivenu ženu. Oglêda se, kao da nekoga čeka.

Kad me opazi, zovne me k sebi, i povede me u sobu.

Posred svijetle sobe stoji stol, a na njemu sprema za pisanje.

»Sjedi, Vlade, pa ćeš mi napisati jedno pismo«, reče mi žena.

Dosjetim se, što je. Na stolu leže školske knjige malene njezine kćerke, koja je nedavno umrla; to će javiti mužu.

Tako je i bilo.

Uboga žena (s preslicom za pojasom) ide po sobi i kazuje mi u pero:

»Dragi moj Andre!

Tužna i žalosna srca javljam Ti, da je gospodin Bog premilu našu Katicu pozvao s ovoga svijeta« . . .

Pa se šeće po sobi, i tihim, od suza prigušenim glasom, zbori.

Glas njezin bio je tako mekan, riječi njezine tako lijepe, birane i mile, da sam se rasplakao.

Kad napisah, potrepta me žena po ramenu i reče: »Svi kažu, da si velik tepac i nevaljanac, a ja vidim da nisi.«

To mi je vrlo laskalo!

*

Iste godine, za velikih praznika, ode moja mati u Varaždinske Toplice. Maricu povede sa sobom, a mene ostavi kod sestre Anke.

Tih praznika — gotovo podivljah! Sestri Anki zadavao sam silne jade: ona sirota nikada nije znala, hoću li živ kući doći.

Kad se mati povrati, pokaza mi Marica, što je Anka majci pisala. U pismu stoji: *»Vladić je dobar i poslušan . . .«*

Dobar i poslušan!

*

Ankin Ivan donese mi — iz Rijeke — loptu; lijepu, crvenu loptu, a upravo pomamno odskakuje.

Takove lopte još nikad nitko nije vidio!

Ja i moji prijatelji igramo se, a ostali nas zavidno gledaju.

Kad smo se obične igre naužili, počeli smo bacati loptu na krov naše kuće čekajući, dok se dokotrlja; onaj, koji je ulovi, baca je iznovice na krov.

Ne prestadosmo, dok lopta ne pade u odvodni žlijeb ispod krova.

Vidjeli smo, kamo je pala, ali koja korist? Izgubljena je!

Oni, koji se nisu s nama igrali, vesele se, pa mi se rugaju: »Vlade-jade, ma ne imaš više lopte!« — Jedan poveći pokaza mi jezik.

»Čekaj malo!« pomislim, pa na tavan, te niz krov od kuće sve do žlijeba. Posegnem u žlijeb i dohvatim loptu. — Da sam se strmoglavio, bio bih se razbio kao boca!

Dok sam se penjao, tužiše me majci. A ona sirota, u smrtnome strahu, leti po stubama. U drugome katu se sastadosmo.

Videći me živa i zdrava, uzdahne duboko, pa mi žalosno reče: »Vlade moj, *ne ćeš ti ostariti!*«

A da me vidiš, majko moja, i te kako sam ti ostario! . . .

*

Ta moja lopta kukavno svrši: razgrizao ju je pas!

Kad je progriznu, ispadoše iz nje tri broja. Sluškinja je to vidjela, pa amo tamo da će je u lutriju.

Lutrije u Novome nije bilo, i tako dade brojeve poštarovu Nikoli, da ih u Senj ponese. Tako su i drugi činili, kad bi nešta lijepo snivali. A brojevi, iz lopte, vrijede više negoli najljepši san!

»Koliko ćeš mi dati za deset novčića?«

»Za sva tri broja 700 srebra«, odgovara Nikola.

»Lijepo je to!« poveseli se sluškinja, računajući, što će kupiti za tolike novce . . .

A kad tamo, subota dođe, ždrebanje prođe — pa ništa!

Naša je sluškinja taj udarac još kako tako preboljela, ali eto i gorega: nedjelju dana nakon toga izidoše sva tri broja!

Kad je to čula, namrgodi se, i gurne psa: »Mrcino jedna, ča je nisi mogal tri dana kašnje razgrist?«

*

Mati mi je bila i suviše dobra. Ona bi me pokarala, ali me nikada nije udarila. Kad bih štogod jače skrivio, zagrozila bi mi se ocem.

Moja mati nije bila uvijek tako slaba: kad je susjedova kuća po drugi put gorjela, ona jedina spasi Novi od požara!

Oca nije bilo kod kuće, i tako je moja mati zapovijedala svima, kao kakav general. Ljudi su je slušali kao djeca!

Taj dan puhala je silna bura raznoseći na daleko goreće glavnice.

Mati odredi ljude, koji će iz našega studenca nositi vodu, i one, koji će gasiti goreću kuću, a sve ostale razredi po krovovima, da gase, čim gdje koja varnica padne. — Nekog čovjeka, koji se opio, dade svezati i zatvoriti među krave!

Susjedovoj kući nije bilo pomoći. Susjeda su spasili, ali žene njegove — u dimu — ne mogoše naći. Kad on to opazi, poleti natrag u kuću, uze ženu u naručje i hoće da je iznese. Vatra mu presiječe put. On otvori

prozor vičući: »Ljudi božji, u pomoć! Prijamite mrtvo telo!« — Starica je bila valjda od dima omamljena. — Prije nego su mogli priskočiti, sruši se krov i oboje izgorješe...

*

Njemački sam počeo učiti tek u devetoj godini. Prije toga nisam znao nego jednu jedinu riječ, a i tu sam naučio uz doktorova psa.

Taj pas zvao se Bela. Kad bi mu se reklo: »Bela, kom-kom!« odmah bi došao, osobito na šećer.

Hladne neke jesenske večeri vidim, nedaleko od kuće, veliku hrpu djece. Pristupim bliže.

Na gromači pokraj puta sjedi mlad čovjek, oborene glave; mršav, žut, slabo obučen, a u poderanim cipelama. Po licu mu nešto žutkaste brade, kao da je šumska mahovina.

»Tko je to?« pitam djecu.

»Landravac« (Wanderer, putnik).

»Od čega se trese?«

»Od gladi i od zime! — Već je na troja vrata pokucao, ali ga odbijaju.«

»Zašto?«

»Jer njemački govori, pa se žene plaše.«

Dolazeći od Karlovca preko gore, zabasao u šumi, i jedva živ u Novi doklapao.

»Što ćemo s njim?« pitaju se djeca. »Nije druge, nego k starome »Muhojidu«. On će ga primiti!«

Stari »Muhojid« (tako su toga gladnoga siromaka nazivali) bio je poznat poradi svojeg dobrog srca.

Dakle, k Muhojidu! — Dobro, ali tko će to putniku reći?

»Vlade, reci mu!« nutkaju me, jer što nitko ne zna, to mora znati mali Vlade!

Taj čas mi sine, te ponosito dignem glavu i taknem se putnika rukom veleći mu: »Komm, komm!«

Na tu čarobnu riječ nevoljnik se trgne, digne glavu, otvori oči i pogleda najprije u nebo, pa u mene. Ja još jedamput: »Komm!«

Putnik ustane, pa za mnom. A ja ravnim putem kući!

Šta će meni »Muhojid«?!

Dovedem putnika kroz dvorište u štalu, izručim ga slugi, da na slami spava i rečem: »Mama će mu dati večeru!«

Ali to nije dobri moj Miško, pa se nađe uvrijeđen i pohrli u kuću vičući, da je Vladić doveo »landravca«.

Taj dan imali smo težake, pa svi trče u staju, da ga vide!

Na tu buku dođe i moj otac, pa rastjera čeljad, porazgovori se s čovjekom i odredi, da mu se dade dobra večera i čaša vina, a ujutro ručak i popudbina, jer ide u Senj na rad.

Slugu mrko pogleda, a meni reče: »Što putniku daješ, Bogu daješ!«

Sestra Marica darova siromahu tri srebrene desetice, a i ja bih mu bio najmanje toliko dao, ali moja škrabica bijaše prazna.

*

Kad smo imali težake, išao bih po večeri u družinsku sobu. Tamo se pričalo o vilama i o vještacama, a katkad bi se i Kačić čitao; jer svaki Primorac voli Kačića, ja ga, i danas još, dobar dio napamet znadem!

U vile sam vjerovao, a u vještice i jesam i nisam.

Mati mi je govorila, da ih nema, a svi ostali da ima.

Kad bih, sa sluškinjom, uz koju kuću prolazio, u kojoj je »višća« stanovala, rekla bi mi: »Vlade, napravi rog[7], da mi ne naškodi!«

U našem »selu« govorili su nekoj starici, da je vještica, a popu Arbi, da je vukodlak.

Starica je »višća«, jer ima jedno crno, a jedno modro oko; pop Arba je vukodlak, jer je star, a svi stari popovi su »kudlaci«. — To, kod nas, svako dijete znade!

Nekog dana sjedi starica pred svojom kućom, sunčajući se, a ja (malen ali junačan) pristupim k njoj, pa joj velim: »Babo, ča da ste višća?«

[7] Napraviti »rog«, napraviti figu (šipak).

»Kakova višća, sinko moj? Da sam višća, ne bih ja bila ovako slaba!«

To me uvjeri, premda sam vidio, da imade raznobojne oči.

*

Pop Arba je i sâm priznavao, da je vukodlak. Bar donekle.

Muževni svoj vijek proveo je u nekoj siromašnoj župi. Pod starost povrati se u Novi.

Vrijedni taj starac bio je tjelesno vrlo istrošen: na nogama slab, na očima još slabiji, i napola gluh; inače na svaku šalu spreman.

Da pravo rečem, on nije bio gluh, već je imao trzanje u glavi, pa bi koji dan dobro čuo, a katkada ništa.

Nekog sunčanog dana prolazi on pokraj naše kuće, škljocajući kao konj, jer je imao na petama željezne potkove, a malena neka djevojčica reče glasno: »Kudlačina stari!«

Pop Arba bit će toga dana dobro čuo, jer se zaustavi, pa se okrenu prema djevojčici, digne prst i reče: »Nisam još vukodlak, ali kad se zavukodlačim, ti ćeš biti prva, koju ću sisati!«

Mala se uhvati za sisice i uteče. Pop Arba se grohotom nasmije!

*

Za stare se žene nikako ne zna, jesu li vještice; jedini popovi to znadu!

Na ponoćnici svaka »višća« imade košaru na glavi, ali samo svećenici vide te košare. Oni bi mogli narodu reći, koje su žene vještice, ali oni to taje; štaviše, kažu, da nema vještićâ!

*

Tko ne vjeruje da ih ima, taj je trebao čuti našu susjedu Matiju!

Nekom prilikom kažem djeci na ulici, da nema ni vještićâ ni vukodlakâ, kad će nam dobra ta starica ovako:

»Kako ih ne bi bilo, kad sam ih čula i vidjela! — Bila sam još posve malena, pa su me pokojna baba (Bog ih pomiluj!) ponesli sa sobom u Grižane[8]. Mi u Grižane, ali se neka mrka oblačina nad Bribirom vije, a iz oblakâ sve konopi prema zemlji vise. »Višće su na oblaki«, reče mi pokojna baba. »Vidiš li, kako »oprte« iz oblaka vise!« — Taj čas doleti grižanski pop noseći križ u ruci, i diže krst i moli se Bogu, a ja na svoje uši čujem, kako govori: »Bribirac ih vodi — ali ne će u Grižane!« Nakupilo se svijeta oko njega, a kad se oblačina razišla, reče: »Ovaj put smo dobro prošli! Da sam zakasnio, bila bi nas tuča potukla; ovako se

[8] Selo u Vinodolu. Od Novoga, preko Bribira, kakova dva sata daleko.

oblak nad Bribirom prolomio! — Vještice su došle preko Novoga. Htjele su najprije da Novljane potuku, ali Novljani imadu četiri popa, a dva od njih su »kudlaci«, te oblak u Bribir potjeraše. I bribirski pop je vukodlak, ali što će jedan protiv dvojice? On je htio, da oblak u Grižane ide, i da ne bude svetog križa i moje molitve, ne bi ove godine bilo kod nas berbe!« — — — Računajmo babinih 70 i mojih 60 godina, pa ćemo točno znati, kad se je to dogodilo.«

*

U duhove i sablasti nitko se onako razumio nije, kao stara Lovrinica.

Kratko vrijeme, kako njezin Lovro umre, probudi se baba čuvši u sobi neko kucanje. Ona se odmah dosjeti, da je to duh njezina Lovrice. Da se uvjeri, reče: »Dobri dusi Boga hvale, ja ga hvalim, hvališ li ga ti?«

Mjesto odgovora čuje se: Kuc — kuc! — — Kuc — kuc!

»Lovre moj, jesi li to ti?« pita starica. »Javi se ti meni, Lovre moj!«

Kuc — kuc! — — Kuc — kuc!

Uto se i njezina unučica, koja je u istoj sobi spavala, probudi, pa joj veli: »Babo, nisu to ded, to je naš peteh (pijetao)!«

(U sobi se prosulo žito, a vrata ostala otvorena, pa dođe kokot, te kljuje . . .)

»Nesrećo mala«, pokara baba unučicu, »zašto si se u nevrijeme probudila? — — To je bio moj pokojni, pa se videći tebe u pijetla pretvorio! A bogzna, što mi je htio reći? Svakako ću platiti za njega dvije tri svete mise . . .«

*

Parobroda do svoje osme godine nisam vidio. Istom 1867. počele su parne lađe našim krajem prolaziti.

Dvije godine nakon toga putovao je Franjo Josip u Dalmaciju.

U Novom nije u luci pristajao, već je na otvorenom moru primio pozdrave i poklone naše općine.

Školsku djecu izredaše pokraj obale. Svaki od nas drži u ruci narodnim vrpcama urešenu kitu masline. Na učiteljev znak kličemo: »Živio!«

U južnoj Dalmaciji nisu cara najsjajnije dočekali, jer je malo prije u Krivošijama bilo krvavog ustanka.

Pomorski neki kapetan izvjesi pače *crnu* zastavu!

Načelnik doleti k njemu: »Kapetane, Bog te vidio, skidaj barjak! Zar ne znaš, da car dolazi?«

»Slobodno mu!« odgovara kapetan, ravnodušno, pušeći lulicu.

»Što će on reći, ako tvoj barjak vidi?«

»Što ga volja!«

»A što si izvjesio *crni* barjak?«

»Pas mi je crkao!«

»Kada?«

»Lanjske godine, u ovo doba.«

»Zar ne vidiš, kakove se zastave po kućama viju?«

»Svaki svoju banderu (zastavu) bati!« odgovori mu kapetan, pa prezirno pljucne i okrene načelniku leđa.

*

Bilo mi je devet godina, kad je biskup Mirko Ožegović umro.

Otac mi se upravo iz Rijeke doveze, pa ćemo ranom zorom u Senj na pogreb: otac i ja!

Od velike uzrujanosti jedva i usnem. Vidjet ću junački naš Senj, bijeloga onog labuda, kojega sam dosad samo preko mora gledao. A i o biskupu se pričala čudesa!

Jedva usnem, već me bude, jer je kočija pred vratima. A bila je burna, hladna jesenska noć.

Mati mi napuni džepove, da ne bih (za ona tri sata vožnje) od glada umro, pa me zamota u dva tri ogrtača, te me digne u kočiju. »Pazi, Mate«, reče ocu, »da ga u crkvi ne pogaze!« Kao da sam ja kakova žaba! — —

I sjetim se zelene svoje žabice, koju sam držao u čaši, pa zamolim majku, da joj dade svježe vode i nešto zelenja. »I dvije tri žive muhe!« prišapnem joj.

Mati me prijekorno pogleda, ali šta ćemo? Tko svoju žabicu ljubi, taj se ne žaca loviti joj muhe!

*

Ne ću nabrajati, što sam u Senju čuo i vidio. Dosta je da kažem, da se je Senj i čitavo naše Primorje u crno zavilo, jer je starac Mirko bio vrlo ljubljen. — Njemu se u slavu i pjesme pjevale!

Jedna od tih pjesama čitala nam se u gostionici. U crno obučen pjesnik bio je tako uzrujan, da je pentao.

Meni se ta njegova pjesma nije sviđala. »Ja ću je bolje ispjevati!« pomislim, pa se odvučem u našu sobicu.

Bura zviždi, a ja ovako:

Bura puše, da se kuće ruše!
Doletila iz gorice vila,
Pa j' nad Senjom rašírila krila,
Te se čudi, zašto plaču ljudi?
Njoj govori Primorkinja Vila:
Ne čudi se, moja sestre mila,
Potamni nam naše sunce žarko,
Jer nam umre vridni starac Marko —

Posljednji sam redak precrtao, jer se biskup (na žalost!) nije zvao »Marko«, već »Mirko«.

Razmišljajući, kako bih to izgladio, legnem na kanape, kraj tople peći i zaspim.

Spavao sam, dok me otac ne probudi, da idem u crkvu.

Pogledam na stol, gdje sam ostavio svoju pjesmu, ali nje nije. Odnijele je vile!

Tu svoju pjesmicu našao sam nakon dvadeset godina među papirima pokojnog strica Antuna u Zagrebu.

To je bila *prva* moja pjesma!

Toga dana bila je na moru takova oluja, da parobrod nije mogao u senjsku luku, već se je morao povratiti na Rijeku. Iste noći potopila se blizu Senja jedna barka.

*

Za čitavog mojeg djetinjstva nikad se nijedan Novljanin nije utopio, premda ih se mnogo utapljalo. Uvijek se netko nađe, da ga spasi! Samo dva naša graničara, otac i sin, poginuše u moru.

Tjerali su ovce na pazar. U Maloj Dragi (sat hoda prema Senju) napajali su, pa jedna ovca zađe u more i pade u jamu. Sin (momak od petnaest godina) htjede ovcu izvući iz jame, ali i on propade. Otac hrli sinu u pomoć, pa kako ni jedan ni drugi nisu znali plivati, utopiše se oba. — Našli su ih mrtve, čvrsto zagrljene . . .

Djevojčica, koja je to gledala, otrči kući, ali pomoć prekasno dođe.

Kad smo to čuli, otputili smo se u Malu Dragu.

Utopljenici, obučeni u narodnom odijelu, leže pokraj žala. Lica su im maramom pokrivena.

Ovce nehajno po trtoru pasu. Kraj utopljenikâ sjedi ovčarski njihov pas. On ih čuva.

Približim se psu, pa ga pogladim. A on gleda časak mrtvace, časak mene, kao da me pita: »Šta ću? — — Kamo ću ?« — — U očima mu vidim suze, prave suze! . . .

Taj čas osjetih, da i pas imade svoju dušu!

*

U četvrtome sam razredu. Primiče se očev rođendan, pa mi sestra Anka veli: »Otac ti je tako dobar, razveseli ga čime! — — Marica mu papuče veze . . .«

»Lako Marici, ja se ne razumijem u papuče! . . .«

»Nariši mu štogod!« dometne Ane.

»Hoću«, odgovorim. »Slikat ću!«

A što bi primorsko dijete slikalo, ako ne kakav brod. I tako naslikam (bojama!) bajnu neku lađu sa tri jarbola.

Htio sam pod njom napisati *LAĐA*, da se znade, što je, ali mi Anka reče, neka na srednjem jarbolu naslikam hrvatsku trobojnicu, a pod lađom da napišem:

Plovi, plovi, moja lađo, u koj godijer kraj,
Ja ti cilja još ne nađoh, sama cilj si daj . . .

Poslušao sam: jer Vladić je dobar i poslušan!

Otac je bio dirnut. U onoj lađi sa tri jarbola, sa hrvatskom trobojnicom i s onim Preradovićevim sti-

hovima, bit će vidio lik *Trojednice*. Pridiže me k sebi, i poljubi me u čelo. (To je onaj njegov jedini cjelov!)

Mati nam reče, neka štogod zaželimo, pa će nam to otac iz Zagreba donijeti.

Sestra Marica (ženska glava!) zaželi zlatan sat, a ja *gusle*.

*

U Novom nisu bile nego jedne jedine gusle. I to u našega učitelja. Na tim guslama gudio je češke i hrvatske pjesme, te sam i ja tako htio.

Mislio sam naime, da guslanje samo od sebe ide, a kad tamo, ne će gusle, kako bih ja htio!

Učitelj me uči neke »škale«, a što će meni škale?! I tako odmah od prvog dana gudim vlastite svoje kompozicije!

Marica uteče prva s megdana (žene su kukavice!), jer da je od moje svirke uši bole. I zatvori se u svoju sobicu. Sluškinje govore, da miševi iz kuće bježe — —

I moj pas (vjerni Šarko) objesi ušesa, pa se šulja iz sobe, čim opazi, da gusle iz torbice vadim!

Jedina moja mati (mučenica vječna!) reče, da joj je milije da gudim, nego da se na krov penjem . . .

Za pet šest dana, kad sam se uvjerio, da već zbilja nešto znadem, idem sestri Anki, kojoj sam bio toliko dužan, da i njoj gudim.

Nađem je kraj kolijevke malog Milutina.

Izvučem gusle, i gudim kao kakav Paganini!

Milutin se — od prevelikog veselja — silno rasplakao. Ane mi dade novu novcatu dvadeseticu, samo da gusle kući nosim . . .

To je bio jedan od najvećih materijalnih uspjeha mojega života!

*

Pročulo se za moje gusle, pa su djeca iz cijelog Novog k meni dolazila, da i oni malko »guslaju«. Na veliku žalost moje majke!

I lijepe darove su mi donosili, tako da sam u dva dana sakupio blaga i bogatstva! Poimence: jedno vojničko dugme, jednu »fibiju«, dva »kapsona«, jedno staklo od »ćoke«, četiri »špekule«, dva »punčinela«, i punu šaku »čilimbečih«, pače i jednog živog miša! (Tko gornjih riječi ne razumije, neka ne tare glave!)

Neki dječarac, koji je iz daleka došao, donese mi ovelik komad bijelog šećera, na kojem se svih njegovih pet prsti vidjelo. Htio sam ga dati svome psu, koji je bio pomaman za šećerom, ali Šarko ne će k meni, dok su mi gusle u rukama!

*

Nekog dana sjedim u dvorištu pod starim orahom, kad mi naša pastirica reče: »Vlade, poplazi malo s tom svojom guslom na orih, pa te (će) ljudi mislit da j' gardelac (češljugar).«

»Zašto ne bih?« I stanem se penjati. Ali mi se gusle izmaknu, padnu na kamen, i razbiju se!

Pokupim ostatke svojih gusala, i nosim ih plačući majci. A ona me grli i cjeliva tješeći me, da to nije ništa: *odlahnulo* joj!

*

Koji bi dječarac, koji imade živa miša, mogao srcu odoljeti, da ga bar jedan jedini put u školu ne ponese?

I tako: miša u škrabicu, pa u školu!

Kanio sam naše saučenice malo prestrašiti, jer se malene djevojčice miša silno boje.

Putem u školu domislim se još nečemu: metnut ću miša u ladicu našega gospodina učitelja. Čim je otvori, da izvadi pero, skočit će mu moj Mijo preko ruke, pa će biti smijeha!

Tu svoju tajnu povjerih jedino dvojici najboljih prijatelja, ali je domalo cio razred za nju znao, pa smo nestrpljivo čekali učitelja.

Eto ga! On u sobu, a tišina, kao da biskup dolazi. Svi se zagledasmo u stol! — Neki drže ruke na ustima, da se ne bi prije vremena nasmijali, a neki praskaju od smijeha.

Eto ti najsvečanijeg trenutka: učitelj otvara ladicu. — Potegne i otvori, ali nema miša!

Svi me začuđeno gledaju.

Za časak, pa će učitelj još jedamput ladicu otvoriti: sad će moj Mijo pokazati, kako se skače! — Ali mog Mije i opeta nije!

To me upravo za dušu ujede.

Sjedio sam na kraju treće klupe.

Oni sprijeda okreću glave, smijući se porugljivo. — Jedan dječarac zavuče se pod klupu, dopuzi do mene, pa mi pokazuje dugi nos. Desni moj drug i prijatelj gurne me laktom u rebra prezirno šapućući: »Hodi tamo, ti i tvoj miš!«

O moj Mijo, što si učinio? Osramotio si mi ime i prezime! — Toga ni jedna kiša ne opra!

Kad se škola svrši, trčimo k stolu, da vidimo, što je s mišem? Otvorim ladicu, a njega nema! Već sam se poveselio, da se kakogod prošuljao, a kad tamo, zavukao se u kut, te nas mišjim svojim očima nemirno gleda. Mišja hulja!

Uhvatim ga za rep, pa ga izvučem iz ladice, da bar djevojčice malo ustrašim. One se vrišteći razbježale, prijatelji se nasmijali, a ja miša u škrabicu, pa hajde!

Odlučio sam, da ću ga dati mački . . .

*

U to doba živjela je u Novom neka stara, senjska »frajla«. Imala je veliku, lijepu mačku, pa ću joj Miju dati!

Ta je stara gospođica bila vrlo siromašna. Po očevoj smrti dali su joj nešto gladne penzije, od koje se — u gospodskom Senju — ne može ni živjeti, ni umrijeti. I tako se preseli u Novi, noseći sa sobom sve, što je imala: žutog kanarca i šarenu mačku!

To je bilo prije kakovih pedeset godina.

Od tog vremena živjela je stara sirota u Novom pletući čarape, čime je ipak toliko zarađivala, da je mogla prehraniti sebe i mačku.

Ta njezina mačka bila je kakova deseta praunuka one senjske mačke, koju je frajlica nekad sa sobom donijela: kad bi joj ljubimica »umrla«, uzela bi koju od njezine familije, držeći je kao vlastito dijete!

»Gospa-frajla« kupovala bi svaki dan nešto mesa, pa bi ga kuhala: meso davala mački, a juhu bi s hljebom sama jela.

Ta debela mačka sjedila bi cio božji dan frajlici na krilu gledajući, kako ona čarape plete. Kad bi starica od umora i od starosti usnula, onda bi mačka čarapu plela. Neka je susjeda vidjela — svojim očima — mačku kako plete!

Svi smo vjerovali u tu mačku, i tako ću joj dati svoga Miju.

Starica me je poznavala, jer je i za nas čarape plela. Kad me spazi, poveseli se i reče: »Lipo, Vlade, da si jednuc i k meni dosal!« Jer je ona — još uvijek — po »gospodski« govorila.

Ja ništa, već miša iz škrabice, pa ga pružim mački.

Taj čas zakrikne starica, kao da je vuka ugledala, i skoči na stolicu, pa na postelju vičući: »Mis! Mis!«

Mačka padne s krila na pod, a meni miš iz ruke, te upravo pred mačku.

Mačka, koja valjda još nikad miša vidjela nije, preplaši se i zavuče u kut, pa se kostriješi i puše, ne bi li kako miša zastrašila.

A moj Mijo, ne budi lijen, već na vrata!

*

Istoga dana sluškinja naša nosi upravo kavu, ali eto ti stare gospođice!

Pozdravi se s majkom, pa joj kaže: »Znaju, gospa, dosla sam, da se prituzim na njihovega Vladu.«

»Šta je učinio, nevaljanac?«

»Prestrasil je moju masku. — Malo da ni od straha umrla!«

»Čim ju je prestrašil?«

»Pokazal joj je misa, ziva misa, pa se je neboga preplasila!«

Sluškinja položi kavu na stol, te se uvija od smijeha.

To se starici tako nažao dade, da se je rasplakala, pa su joj tek kod treće šalice presahnule suze.

O moj Mijo, što si sakrivio!

*

I tako sam rastao — u strahu božjemu — do desete svoje godinice.

Kad mi bude deset godina, povede me otac preko Rijeke u Zagreb, da me izruči stricu Antunu, koji se tamo odselio, pa da polazim školu.

Teška srca ostavih majku i Novi! —

Poradi velike bure zakasnili smo na Rijeku. Željeznica, kojom smo imali krenuti, bila je već otišla. A na sreću!

Silna ona bura prevalila je povrh Bakra vlak, pa se skotrljao kojih šezdeset metara duboko[9]. Ali se vlak nije »kotrljao«, jer je nasip od željeznice *koso* podzidan, već se sklizao, te se veća kakova nesreća nije dogodila. Samo riječki opat, dr. Fiamin, udari licem o klupu, te izbije prednje zube. Stric mi Antun reče, da ti njegovi zubi nisu bili »domaći«, već *kupovni!*

*

Svršavajući želim svoj našoj dječici, da im djetinjstvo prođe onako sretno i veselo, kao meni. Mladi moji dani bili su puni sunca, sreće i veselja: sunčane zrake, koje su se nakupile u meni, griju — i danas još — staro srce moje! . . .

1927.

[9] Nedavno se to isto dogodilo i povrh Splita!

BILJEŠKA O PISCU

O FRANU MAŽURANIĆU

(Pregled života i rada; književna ostavština)

Novljanski sudac Ivan Mažuranić imao je pet sinova: najstariji, Josip, ostao je na gospodarstvu, Petar umro kao đak sedme gimnazije, Antun (1805—1888) bio profesor i književnik, Ivan (1814—1890) pjesnik *Smrti Smail-age Čengića* i ban, i najmlađi, Matija (1817—1881), pisac knjige *Pogled u Bosnu* (1842), najbolje proze preporodnog razdoblja naše književnosti. Matija je također imao petero djece, od kojih mu je sin Vladimir u književnosti poznat pod imenom *Fran.*

Vladimir Fran Mažuranić, rođen 26. ožujka 1859. u Novom Vinodolskom, polazio je pučku školu u rodnomu mjestu, a prva četiri razreda realke u Zagrebu (1870—1874); bio je darovit, odličan đak. Godine 1875/76. ne pohađa nikakve škole (?), a 1876. odilazi iz Zagreba u Prag na srednju tehničku školu, po želji svoga oca, da bi postao građevni poduzetnik, kao što bješe i otac mu. No zanimajući se više politikom negoli tehnikom, dođe on uskoro u sukob s ocem, te kao slušač drugoga godišta tehnike, u devetnaestoj svojoj godini prijeđe u konjaničku kadetsku školu u Hranice u Moravskoj (Mährisch-Weisskirchen): od studenoga 1878. do sredine kolovoza 1881., kad je kao kadet dodijeljen ulanskoj regimenti u Celovcu. Prigodom novačenja 1878., opisuje se u matičnom listu vanjština Franova: kosa i obrve crne; oči smeđe; osobiti znak: stara brazgotina na čelu; govori: hrvatski, njemački, češki, francuski; visina: 193 cm. — Služeći u vojsci boravio je u Mariboru, Celovcu, Seebachu kod Beljaka, Sv. Vidu na Glini, Rumi, Inđiji, Vinkovcima i dr.

Fran Mažuranić nije svoje književne radove, u prvom razdoblju javnog djelovanja, objavljivao dulje od četiri godine;

1885. započeo je objelodanjivati kratke, jezgrovite crtice najprije u *Vijencu* (1885—1888), pa u almanaku *Zvonimir* (1886), u *Balkanu* (1886—1887), *Smotri* (1887), te u *Domu i Svijetu* (1888). Sabravši početkom 1887. dvadesetak svojih crtica iz *Vijenca, Zvonimira* i *Balkana,* dodao im je još gotovo toliko novih i izdao pod naslovom *Lišće Frana Mažuranića* (u svemu 40 sastavaka). Vrlo darovit, jedan od književno najobrazovanijih pisaca svoga vremena, mladi se Fran Mažuranić svojim *Lišćem* pojavio kao izrazito zreo pisac; vrijednost te knjige istaknula je i tadanja kritika, iako nije u potpunosti mogla ocijeniti značenje *Lišća* za našu književnost (jednostavnost stila, jedrina jezika, zrelost misli i dr.).

No objava te knjige utjecala je i na budući život svoga autora, austrijskog oficira, koji je četrdeset godina kasnije pisao o tom događaju i svome tadanjem životu:

Malo zatim pozove me naš Korps-komandant na odgovornost poradi *Lišća,* poimence poradi crtice *Prikaza.*

Stari graničarski pukovnik Laupert (Preradovićev drug i prijatelj) imao je prosuditi moje *Lišće.* Jedinome njemu zahvaljujem, što me — već onda — ne otpustiše iz službe!

Godine 1892. dobio sam (za spasenje života) dva odlikovanja: jedno francusko, drugo austrijsko, pa sam morao pred cara, da mu zahvalim. Franjo Josip me mrko dočeka i ukori, jer me je Héderváry optužio, da se miješam u politiku. A ja planem, pa caru oštro odgovorim . . .

Od toga dana nije mi bilo opstanka u vojsci!

(*Od zore do mraka,* 1927, str. 5).

Mrzeći Austriju od svoje rane dobi, Mažuranić je u caru gledao personifikaciju ugnjetavačkog sistema, i u svojoj crtici *Prikaza,* objavljenoj prvi put u *Balkanu* 1886., optužio je samog Franju Josipa. Istraga zbog *Prikaze* 1888., u kojoj su vojne vlasti otkrile identitet oficira Vladimira Mažuranića i pisca Frana Mažuranića, nametnula je Franu Mažuraniću cenzuru njegovih pretpostavljenih vlasti; od 1888. godine ne će Fran Mažuranić objavljivati svojih stvari gotovo četrdeset godina, sve do polovice 1927. (Jedini je izuzetak: izvadak iz dnevnika Frana Mažuranića 13. III. 1889. *Čiji je Čengić-aga,* koji je priopćio njegov stričević u *Vijencu* 19. X. 1892.). O svojoj dugogodišnjoj književnoj šutnji napisao je Fran ovo:

Zašto sam — onako mlad — prestao pisati?

Nisam nikada posve prestao, samo što nisam ništa više tiskao. Glavni je uzrok, što mi cio rad dva puta propade, tako da gdjekoju crticu — ovdje — po treći put pišem!

A zašto nisam ništa tiskao?

Namjeravao sam napisati štogod veće, i to nešto iz Rakovičke bune, a nešto iz života Jelene, junačke kćerke Petra Zrinjskoga.

Tu sam htio pohraniti cijelu svoju mržnju spram stare, trule Austrije . . .

(*Od zore do mraka,* 1927, str. 5).

Govoreći o svom uzimanju dopusta iz vojske, najprije »po više mjeseci«, zatim »čitavu godinu«, »pa još dvije«, Mažuranić pripovijeda, kako je njegov »lijepi očinski imutak«, kad je njemu bilo trideset i tri godine, zbog nekih nesretnih spekulacija propao:

Otada živim od književnoga svojeg rada. U tuđini!

Pišem tuđim jezikom, da ne ginem od nevolje, a našim, da ne ginem od želje — samo što ništa hrvatskoga (dosada) svršavao nisam: dvije tri riječi, pa u torbu! Iz nje sada vadim . . .

Kad bih što prištedio, putovao sam.

Sin potlačenog naroda, najradije sam posjećivao podjarmljene, a ne bez svake želje!

(*Od zore do mraka,* 1927, str. 6).

Kad je Mažuranić 1900. bio otpušten iz vojske, »jer da je povrijedio časničko dostojanstvo«, nestalo ga je zauvijek iz Hrvatske: dugo se nije znalo o njemu ni da li je živ. Zna se, da je on tada krenuo iz Evrope u Južnu Afriku, u englesko-burski rat, gdje se borio na strani Burâ. Također je boravio, za rusko-japanskog rata, na bojištu u Mandžuriji, o čemu je pisao u knjizi *Od zore do*

mraka. Ubrzo poslije Franova odlaska u svijet stala se oko njega stvarati legenda: u noveli A. G. Matoša *Put u ništa,* objavljenoj 1902. u sarajevskoj *Nadi,* čitatelji su u liku Maksima pl. Orlovića prepoznali Frana Mažuranića; zatim se nekoliko puta proniješe glasovi, da je u tuđini poginuo. A u Marjanovićevu *Zvonu* 21. III. 1908. objavio je Rikard Katalinić Jeretov članak *Smrt Frana Mažuranića,* u kojemu priča, kako su mu neki ruski oficiri govorili u Parizu još 1899., da je Fran te godine u Bruxellesu počinio samoubojstvo. —

Za vrijeme prvoga svjetskog rata, među izdanjima Društva hrvatskih književnika, objavljena je 1916. knjiga Frana Mažuranića pod naslovom *Lišće i druga djela,* gdje je urednik Julije Benešić sabrao sve Mažuranićeve sastavke (osim »dvije stvarce«: *Što je život?* i *Čiji je Čengić-aga?*), i napisao o njemu bio-bibliografski članak sa mnogo dotad nepoznatih podataka o Franovu životu.

Iako je obitelj Mažuranićâ do početka rata znala, gdje živi Fran Mažuranić, čuvala je tajnu njegova boravka, a javnost je naša, poslije dugog niza godina, saznala tek potkraj 1921. nešto određeno o Franu: u zagrebačkoj *Riječi* (24. XI. 1921.) objavljena je iz Berlina vijest: »Naš poznati pisac Fran Mažuranić, autor *Lišća,* održao je u našoj koloniji, u prostorijama Jugoslovenskoga udruženja, predavanje *O uzrocima svjetskog rata . . .*« U vijesti se napominje i to, da Fran Mažuranić »sada stalno boravi u Berlinu«. Proći će međutim od toga vremena još nekoliko godina, i tada će započeti posljednje, još kraće razdoblje književnog rada Frana Mažuranića u našoj literaturi: sredinom 1927. on se javio u subotičkom *Književnome severu* prilogom *Svećenikova pripovijest* »(Iz knjige *Od jutra do mraka,* koja je u štampi)«, zatim u cetinjskim *Zapisima* s tri priloga iz iste knjige, iz koje je sredinom novembra objavio također dva priloga u *Srpskom književnom glasniku.* Objavivši u oktobarskom broju *Zapisa* dva svoja priloga, koja nije uvrstio u knjigu *Od zore do mraka,* bio je Mažuranić

zamoljen od uredništva *Književnog severa,* da uz novi prilog pošalje i kratku autobiografiju; objavljena je 1. XII. 1927. i glasi:

O samome sebi. — Rođen sam (1859. god.) u Novom, u Hrvatskom Primorju.

Škole sam polazio u Zagrebu, Pragu i Beču.

Dvadeset godina izgubih u austrijskoj vojsci.

Kao mlad poručnik napisao sam *Lišće,* koje je bilo — od hrvatske kritike — dobro primljeno, a i na tuđe jezike je prevađano. Od onda se — punih četrdeset godina — javljao nisam.

Mnogo sam putovao. Bio sam po svim stranama svijeta, osim Australije. U knjizi *Od jutra do mraka* (koju će — ove jeseni — tiskati Matica Hrvatska) i o tome govorim.

Od poslije rata živim — povučeno — u Berlinu.

Fran Mažuranić.

Krajem 1927., kao »redovno izdanje Matice Hrvatske za godinu 1925. i 1926.« izišla je knjiga Frana Mažuranića *Od zore do mraka,* u kojoj je autor iznio, svojim dobro poznatim, karakterističnim stilom, mnoštvo podataka iz vlastitog života, života svjetskog lutaoca. Pun životnog iskustva, napisao je u posljednjim godinama svoga vijeka glavno svoje djelo, knjigu *Od zore do mraka,* u kojoj je prikazao, bez veće sistematičnosti, beskrajna svoja putovanja širokim svijetom, svoje ispovijesti i razmatranja: jedinstveni dokument o životu jednoga našeg čovjeka, koji nije nikad zaboravio svoj dragi zavičaj, rođenu zemlju. — Nadajući se, da će mu ta knjiga obasjavati m r a k njegovih starih dana, on se duboko razočarao: iz knjige *Od zore do mraka* ne samo da je bilo ispušteno desetak sastavaka pa je arhitektonika te »osakaćene knjige« posve poremećena, nego i u onome tekstu, koji je objavljen »imade kakvih 250 štamparskih pogrešaka, od kojih su neke upravo pogane«. Razumljivo je, da je Fran Mažuranić zbog takvog udesa svog djela bio ojađen, pun ogorčenosti, i svoj pravedni bijes i osudu toga postupka izricao u svakomu pismu, pisanom u to doba, u svakoj posveti, kojom bi knjigu poklonio prijatelju ili znancu. A Matici je uzalud zabranio »da se knjiga razašilje i pro-

daje«; ona je gluha ostala na sva njegova jadanja, a njega je, u jarosti, gotovo udarila kap.

Dvanaest Mažuranićevih crtica izišlo je najprije u svibanjskom broju *Vijenca* 1928., a zatim, kao izdanje *Vijenca*, u posebnoj knjizi pod naslovom: »*Od zore do mraka* (Dopunjak izdanju Matice Hrvatske)«, uz autorov uvod:

Ove crtice sačinjavaju sastavni dio moje knjige *Od zore do mraka;* bez njih ona nije, što bi imala biti! Matica Hrvatska ih je izostavila (bez moga znanja), jer da bi djelo bilo preveliko. Iznašam ih ovdje, da služe mojoj knjizi za dopunak. — *Fr. M.*

Kad je međutim zlosretni autor vidio, da je i ovo izdanje krcato štamparskim pogreškama — njegova se ljutnja na Maticu malo stišala; još jače se bio zaželio povući u kakvo mjestance, nepoznat.

Osim manjeg broja crticâ, preuzetih iz rukopisa knjige *Od zore do mraka*, koje su objavljene od lipnja 1927. do svibnja 1928. u različitim časopisima, objelodanjeno je još tridesetak Mažuranićevih sastavaka (koji leže dosad razasuti po različitim publikacijama), ovim kronologijskim redom:

1927: Iz Bosne ponosne, Ratne anekdote (Zapisi, Cetinje, okt. 1927.); *U pustinji, O samome sebi* (Književni sever, Subotica, 1. XII. 1927.)

1928: Duga, Emir, 1914. (Mladost, siječanj 1928.); *Pavao* (Vijenac, 1. I. 1928.); *Groblje* (Savremenik, veljača 1928.); *Vicenco* (Mladost, ožujak 1928.); *Iz Brazilije* (Hrvatska prosvjeta, 25. III. 1928.); *Stekliš* (Vijenac, 1. IV. 1928.); *Bosanske narodne pošalice Kadija* (Zapisi, Cetinje, april 1928.); *Kod strica Ivana, Mujaga,* Istočne priče: *Laže!, Seljenje duša, Zavist* (Mladost, lipanj 1928.); *Gitana* (Kulisa, 20. VI. 1928.); *Preko Ekvatora* (Jadranska straža, Split, juli 1928.); *Kod Palmire* (Zapisi, Cetinje, jul-avg. 1928.); — *Salamun i mladić, Palikuća* (Mladost, rujan 1928.); *Crni dani* (Književni sever, Subotica, 1. X. 1928.); *Bjegunac* (Hrvatska prosvjeta, 25. X. 1928.)

1948: Strijele i strelice: *Uvod; Strelice; Ramses Sesostris I; Dionizovo uho; Lumpić* (Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 16. 1948.)

Kako je već poznato, Fran Mažuranić je — i prije i poslije rata — najvećim dijelom živio od književnoga rada na njemačkom jeziku, ne hoteći nikome otkriti pseudonime pod kojima su ta njegova djela bila objavljivana. Dr. Antun Barac u članku *Fran Mažuranić, Pabirci s pisama* (Savremenik, 11, studeni 1928.) navodi o tome odgovor Mažuranićev iz njegova pisma, kakav je običavao dati svakome na sličan upit:

Što se tiče mojega rada na njemačkom jeziku, toga — bar za sada — ne želim otkrivati. Možda kasnije.

Kod mene je točno popisano, gdje i pod kojim imenima sam pisao. Ako poživim, mogao bih sastaviti u kitu, što je bolje. Zasada moram paziti, da ne bih čega, što sam njemački napisao, hrvatski ponovio, da se ne reče: I Fran Mažuranić od drugih prepisuje!

Dosad se ipak zna za dva Mažuranićeva pseudonima; jedan je: *Kapitän Wefrem.* Kad se on naime dopisivanjem još više zbližio s Antunom Barcem, poslao mu je svoja tri feljtona, od kojih su dva bila štampana, a jedan u rukopisu, odbijen, a koji su bili potpisani spomenutim pseudonimom, upotrebljenim samo u ta tri slučaja. Taj je pseudonim objasnio sam Mažuranić: *Wefrem* = V + Fr + M (Vladimir Fran Mažuranić). — Drugi je njegov pseudonim: *Momos,* pod kojim je kanio objaviti omanju knjigu *Strijele i strelice,* posvećenu »Žrtvama poživinčene Austrije«. Za tu knjigu, koja je priređena od sastavaka nastalih između 1909. i 1918., napisao je Mažuranić *Uvod* »pod konac 1927. godine«, i slijedeće godine stao za nju tražiti nakladnika; no *Strijele i strelice* izišle dvadeset godina poslije autorove smrti.

Još uvijek ostaje otvoreno pitanje: koji su to pseudonimi, pod kojima je Fran Mažuranić objavljivao svoje romane i putopise na njemačkome jeziku? i kakva su ta njegova djela? To je također jedna od mnogih tajna njegova lutalačkog života.

O svome povratku u domovinu — poslije tridesetak dugih godina, provedenih pod tuđim nebom — Fran Mažuranić je često razmišljao i govorio; kad je konačno, nakon mnogih dogovora, sve bilo uređeno za njegov povratak, on je 21. kolovoza 1928. nađen mrtav u svome stanu u Berlinu (Diefenbacherstrasse, br. 78). Prema obavijesti njegova stanodavca rodbini u Novom, Fran je nađen, kako sjedi na krevetu, obuvajući se, nepokretan. Pogreb je obavljen šest dana poslije smrti, 27. kolovoza 1928. popodne; nad rakom je govorilo šest govornika, a »od pokojnikove rodbine nije bilo nikoga« (Obzor, 30. VIII. 1928).

Kako je bio tajnovit za života, i o mrtvom Franu nastavila se legenda: pronio se glas, da je on dobrovoljno pošao u smrt.

*

Mjeseca svibnja 1928. putovao sam kao pjevač s akademskim pjevačkim društvom »Mladost« po Njemačkoj; došavši u Berlin upoznao sam se s Franom Mažuranićem (po prilici tri mjeseca prije njegove smrti). Bio sam student, koji je poslije pet semestara napustio šumarstvo i upisao se na filozofiju, već navršio 22 godine i još uvijek čuvao svoje pjesme u ladici — a Fran Mažuranić, u 69. godini svoga vijeka, sijed, elegantan, svjetski čovjek, o kojemu sam i ja slušao — legende. Pun strahopoštovanja prema njemu, kao prema nekome mitskom bogu, bojažljivo sam mu iskazao svoju radost, što sam ga susreo, i stao ga zapitkivati, mlad i neiskusan, o njegovu književnom radu, o njegovim djelima na njemačkom, o njegovu povratku u domovinu. On se smješkao dobroćudno, razdragan možda nekima mojim pitanjima o njemu, i odgovarao mi: — Još ima vremena, da se moje tajne saznaju.

Susret s Franom Mažuranićem duboko me se dojmio; visoki, vitki njegov lik nimalo nije izblijedio u mom sjećanju i poslije tolikog niza godina. Pa kad sam ljeti 1946. išao na godišnji odmor u Novi Vinodolski, na svakomu sam koraku mislio na Mažuraniće, od kojih sam poznavao lično jedino Frana. Svratih se krajem kolovoza prvi put u kuću odvjetnika dra. Milutina Mažuranića (sina Franove sestre Anke, 75-godišnjeg starca, pisca knjige *Život Matije Mažuranića).* Sjedeći na terasi, pokraj sobe, koja je 1928. bila priređena za Franov povratak, i otada ostala njemu u spomen netaknuta, saznao sam mnogo potankosti o ličnosti Frana Mažuranića i njegove rodbine. A u prvoj polovici listopada 1947. još sam u tri navrata pohodio tu kuću, gdje sam susretljivošću dra. Milutina Mažuranića doznao još više pojedinosti, o kojima ovdje ukratko izvješćujem:

Književna ostavština Frana Mažuranića (da li čitava?), koliko sam imao prilike da je vidim, sastoji se u prvom redu od dvadesetak dosad neštampanih sastavaka *(Pustolov, Ruske priče, Iz predratne Italije, Dva Rusa, Pas i mačka, Kazna, Po Zagrebu, Savjest* [»Ovo nije za tisak. F. M.« — bilješka Franova], *Pjesnik, Sveta potvrda, Luka Omrčenović, Zlatan putac, Starost. Izlet u mlin, Moj Čuro, Razbaštinio se, Zlatna ona vremena, Toljaga, Čaša vode, Genio, Iz starog dnevnika, Čudo, Rat na papiru, Drveni svetac),* zatim ima jedna bilježnica od 95 listova (prvih 10 je iskinuto; papir vrlo tanak), u koju je Fran bilježio počev od 15. V. 1927. koncepte svojih pisama različitim ličnostima, redakcijama listova, ustanovama.

Međutim, od neobične je važnosti činjenica, da se u toj ostavštini nalazi i original rukopisa knjige *Od zore do mraka* (419 strana, pisanih Mažuranićevom rukom, tintom, na običnom kancelarijskome papiru; u paginiranom rukopisu, osim str. 20—21. i str. 92—95. [*Taština, Kajanje*], nema ni sviju onih sastavaka, koji su izišli u t. zv. dopunjku knjige *Od zore do mraka,* a umjesto sastavka *Salamun i mladić,* zabilježenog u rukopisu, u dopunjku je štampan sastavak *Bulanga,* koji se u rukopisu ne spominje: gdje bi bilo mjesto tome sastavku u knjizi?). I pored toga što rukopis nije sačuvan u cjelini (nedostaje na pr. i završetak sastavka *Kongo),* na temelju tog rukopisa može se izdati novo, definitivno izdanje knjige *Od zore do mraka* (u rukopisu je najprije stajalo: *O d j u t r a d o m r a k a),* kako

ga je bio priredio sam autor. (Nekoliko mjeseci poslije smrti Frana Mažuranića bilo je napisano: »No kako ne znamo i ne ćemo nikad znati, gdje je kojoj »crtici« u čitavoj kompoziciji knjige mjesto, knjiga *Od zore do mraka* nakon smrti autorove sasvim će ostati torso; jedini je on mogao da priredi drugo izdanje u takvom obliku, da ono postane živim organizmom.«).

Pored originalnog rukopisa *Od zore do mraka,* dr. Milutin Mažuranić ima i jedan štampani primjerak te knjige, u kojemu je od prve do posljednje strane vlastitom rukom proveo ispravke štamparskih i drugih pogrešaka sam Fran Mažuranić (već na prvoj strani knjige ispravio je ime F. Mažuranić u: *Fran* Mažuranić). Uza sve to što je knjizi dodan list »Ispravci«, u njoj je ostalo mnoštvo pogrešaka: izostavljeni reci, krivo pisane riječi i t. d. Tako na pr. na str. 48. tog izdanja, u autobiografiji *Mladost - radost,* prvi i trinaesti redak počinju istim riječima: *Drugi dan . . .;* slagar je međutim kod korekture složio trinaesti redak dva put, dok je prvi redak imao glasiti: »Drugi dan *povede me strina na Trsat«,* kako je to na spomenutome mjestu ispravio Fran Mažuranić i pored toga napisao bilješku: »Kako je mogao ovaj gornji redak tako ispasti?!« — U tom je primjerku knjige (iz kojega sam ja točno prepisao sve Mažuranićeve ispravke u svoj primjerak) Mažuranić na nekoliko mjesta zabilježio značajne napomene uz pojedine sastavke; bez tih napomena ne bi smjelo izići nijedno buduće izdanje njegove knjige (na pr. bilješka o caru Maksimilijanu, mlađem bratu Franje Josipa; str. 55. našeg izdanja).

Ima u ostavštini Frana Mažuranića i jedan papir, na kojemu je on zabilježio naslove pojedinih crtica, kad bi ih slao redakcijama listova, označivši katkada i datum. U tom su popisu označeni i neki sastavci (uz one koji su objavljeni), kojih nema u publikacijama, u koje ih je on vjerojatno poslao: *»Parcovi,* Jadranska straža, u martu 1928; *Osuđenik,* Subotica, april 1928; *Put u nebo,*

jul 1928; *Zvjerstvo,* S. k. glasnik, prosinac 1927; *Iz putne torbe,* jul 1928; *Knock out,* 9. VII. 1928.«

Osim ovoga, o čemu sam kazao nekoliko riječi, nalaze se, po svoj prilici, u Mažuranićevoj ostavštini i drugi rukopisi i dokumenti, važni za proučavanje književnog njegova stvaralaštva. Bila bi prijeka dužnost naše Akademije ili Sveučilišne knjižnice, da nabave cjelokupnu tu ostavštinu.

Dragutin Tadijanović

KAZALO

Mladost-radost:

Prvi dio 7

Drugi dio 26

Treći dio 40

O Franu Mažuraniću
(Dragutin Tadijanović) 83

Korektor *Hijacint Petris*

Izdavač ZORA
Državno izdavačko poduzeće Hrvatske
Za izdavača *Ivan Dončević*
Rkp. br. 516. — 6 tiskanih araka
Naklada 5000 primjeraka
Tiskanje dovršeno 25. III. 1950.
u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske
Zagreb, Frankopanska ul. 26

Cijena knjizi D 21.—

51336

54

ZORA